

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

Narození a smrt v ruské lidové kultuře
Birth and death in Russian folk culture
(bakalářská práce v českém jazyce)

Vypracovala: Veronika Tuzová

Vedoucí práce: prof. Alla Arkhanhelská, DrSc.

2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 1. 4. 2014

---

podpis

Děkuji prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., za konzultace, rady a připomínky,
které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

---

podpis

Obsah

Úvod	5
Teoretická část	6
1. Obřad	6
1.1 Co je to obřad	6
1.2 Obřadní poezie	7
1.3 Zkoumání obřadů v ruské etnografii	7
1.4 Vznik obřadů a jejich dělení v ruské kultuře.....	9
1.5 Specifika obřadů narození a pohřebních obřadů v ruské kultuře	11
Praktická část	15
2. Narození dítěte v minulosti a s tím spojené obřady.....	15
2.1 Význam narození dítěte v rodině.....	15
2.2 Ochrana před otěhotněním	15
2.3 Žena v těhotenství	16
2.4 Porod	19
2.5 Novorozenec.....	21
2.6 Rodinné obřady	22
2.7 Nemanželské dítě	27
2.8 Národní rady a zaříkadla, související s narozením dítěte.....	29
3. Úmrtí člověka v minulosti a s tím spojené obřady	31
3.1 Chápání smrti v ruské kultuře	31
3.2 Znamení blížící se smrti	33
3.3 Tradice, spojené s pohřbíváním.....	36
3.4 Národní zaříkadla, chránící před nebožtíkem.....	40
3.5 Svátky k uctění vzpomínky na zesnulé	41
Závěr	43
РЕЗЮМЕ.....	45
BIBLIOGRAFIE.....	51
PŘÍLOHY	56
ANOTACE	68
ANNOTATION	69

Úvod

Narození a smrt člověka jsou hlavními mezníky v lidském životě. Znamenají jeho začátek a konec. A jelikož ani dnes není jednoznačně prokázáno, co se děje s člověkem před narozením a po smrti, jsou tyto události od nepaměti spojovány s různými mýty a legendami a váže se k nim mnoho zvyků a tradic. Tajemství života a smrti je otázkou, na kterou nikdo z nás nemá zcela jasnou odpověď.

Ruská kultura a ruské tradice mají pevné kořeny, sahající do slovanského dávnověku. Jsou nedílnou a nepostradatelnou součástí kultury evropské i světové. Téma „*Narození a smrt v ruské lidové kultuře*“ tak nabízí možnost zmapovat alespoň malou část této velké slovanské kultury, která je nám, Čechům, velmi blízká. V rámci svého studia jsem strávila jeden semestr na Univerzitě v ruském starobylém městě Kostromě, kde jsem mohla vyzorovat, že tradice jsou v Rusku velice podporovány, tedy hlavně v menších městech, či na vesnicích. Líbí se mi, že Rusové jsou na svou kulturu hrdí a snaží se ji předávat z pokolení na pokolení. Samozřejmě existuje rozdíl mezi malými a velkými městy (Moskva, Petrohrad apod.), kam proniká i kultura jiných národů, jelikož je tam mnohonárodnostní složení společnosti.

Bakalářskou práci jsem rozdělila na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se zabývám obřady obecně - co je to obřad, jak a proč vznikl, jak se obřady dělí. Poté přejdu na charakteristiku ruských obřadů - kdo se jimi zabýval v ruské etnografii, jejich vznik v ruské kultuře, rozdělení obřadů na kalendářní a rodinné, specifika obřadů narození a smrti. Praktická část je rozdělena na dvě větší kapitoly – narození a úmrtí člověka. V těchto kapitolách detailně analyzuji obřady a tradice, spojené s narozením a smrtí člověka v ruské kultuře, přičemž se pohybuji v období po přijetí křesťanství na Rusi, až do 19. století. Také se věnuji slovní zásobě, která se k této oblasti kultury váže.

Cílem bakalářské práce bude zjistit, jaké obřady a tradice, související s narozením a smrtí člověka, byly v minulosti rozšířeny v ruské lidové kultuře, jaké zvyky s nimi byly spojené. Pokusím se objasnit, jak lidé tyto životní mezníky (narození a smrt) chápali a jakým způsobem se s nimi snažili vyrovnat. Mým úkolem bude také obohatit český text o ruskou slovní zásobu, která se k dané tematice váže.

Součástí je příloha, ve které doplňuji podrobnější informace k teoretické části a slovník pojmů s tématem bakalářské práce.

Teoretická část

1. Obřad

1.1 Co je to obřad

Slovník spisovné češtiny popisuje obřad jako „slavnostní akt prováděný ustáleným způsobem, ceremoniál.“¹

V ruském etymologickém slovníku se můžeme dozvědět, že slovo obřad (*обряд*) má původ ve slovanském *obrěditi* (*uspořádat*), *nebo řediti* (*pořádat, dávat do pořádku*). *Původní význam slova byl „dát něco do pořádku“.*²

Obecně můžeme říci, že obřad je souhrn činností (stanovených obyčejem nebo rituálem), ve kterých se odráží různé náboženské představy a národní tradice.³ Přičemž obyčej je norma všedního chování v určitém společenství nebo sociální skupině⁴ a rituál je ustanovený sled obřadních činností při uskutečňování obřadního aktu.⁵

Pro netřídní společnost bylo charakteristické neodlišovat životní, hospodářské a církevní obřady. Jakmile se začaly formovat společenské třídy ve státě a církvi, vznikaly také specifické církevní rituály a ceremonie, související se společenským a politickým životem (např. dvorní ceremoniály). Samozřejmě přetrvávaly i tradiční obřady, které se udržovaly především mezi rolníky. K nim patřily hlavně obřady spojené se zemědělstvím a živočišnou výrobou a také obřady rodinné. Obřady mohly mít funkci magickou (s magickou slovní zásobou), symbolickou, nebo hravou. Pro obřady, které vznikly později, je typický rozvoj elementů symboliky a hravosti. Naopak prvky magičnosti, spojené s primitivním způsobem života, vymizely nebo prošly určitou transformací. Obřady byly často doprovázeny obřadovou prózou, poezií, písněmi, zařikadly apod. Zvláštní skupinu obřadů tvořilo tzv. hádání (věštění).⁶ To se uskutečňovalo rozličnými iracionálními

¹ FILIPEC, J. a kol. Slovník spisovné češtiny. Praha: Academia, 1994, s.230. ISBN:80-200-0493-9

² Яндекс словари. Обряд [online] © 2001–2014 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/>

³ Мой словарь. Обряд это [online] © 2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://my-dictionary.ru/word/18646/obryad/>

⁴ Энциклопедии&словари. Обычай [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: http://enc-dic.com/enc_big/Obychaj-41810.html

⁵ Энциклопедии&словари. Ритуал [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: http://enc-dic.com/enc_big/Ritual-50980.html

⁶ Обряд. Яндекс словари. [online] © 2001–2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné: <http://slovari.yandex.ru/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B4%20%D1%87%D1%82%D0%B>

způsoby a mělo pomoci lidem poznat nepoznané nebo předpovědět budoucnost. Avšak podle vědců, věštění v raném stádiu rozvoje lidské společnosti obsahovalo některé prvky racionalismu. Například to, jestli bude dobré počasí, nebo úspěšný lov, se předpovídalo podle směru větru, hvězd, zpěvu ptáků, chování zvířat atd.⁷

1.2 Obřadní poezie

Jedním z důležitých komponentů při konání obřadů, jak uvádím výše, byla obřadní poezie. Ta zahrnovala prozaická nebo veršovaná zařítadla, písňe, nárek (při pohřbech), apod. Obřadní poezie mohla mít funkci zaklínací - pokud se jí přisuzovaly magické účinky, což bylo např. u písni, které se nazývaly *веснянки* (písňe doprovázející slovanský obřad přivolání jara). Další funkcí mohla být doprovodná nebo symbolická, pokud doprovázela obřad, nebo ho vysvětlovala či symbolizovala (např. nárek u pohřbívání, svatební písňe apod.) A poslední funkcí obřadní poezie byla hravost, která se projevovala především u obřadů, jako byly např. slovanské obřady se sborovými tanci a písňemi, nebo karnevalové písňe v Itálii či ve Španělsku atd. Bohužel ne všechna obřadová poezie se dochovala do dnešních dní. Nejvyšší procento vymizení zaznamenala zaklínadla či písňe, sloužící k různým věštám. Naopak v největším počtu se udržely sborové písňe a písňe z her. Některé obřadní písňe se objevují v lyrice, některé v satíře a jiné v dětském folklóru.⁸

1.3 Zkoumání obřadů v ruské etnografii

Zkoumáním obřadů a obecně folklóru se v Rusku začali zabývat už v polovině 19. století. Jedny z prvních prací napsali historikové *К.Д. Кавелин* a *А.Н. Афанасьев*, poté přišli se svými výzkumnými pracemi také *А.А. Потебня*, *А.Н. Веселовский*, *Н. Ф. Сумцов*, *Е.В. Аничков*. V letech 1910-1920 zkoumali rituály a jejich symbolické funkce *Д.К. Зеленин* a *Е.Г. Кагаров*.

Д.К. Зеленин ve svých pracích popsal řadu východoslovanských obřadů a s tím související rituální používání různých předmětů. Jeho významným dílem byla kniha

---

E%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B5/%D0%91%D0%A1%D0%AD/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B4/

⁷ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s.403. ISBN:5-93437-117-7

⁸Обрядовая поэзия. Яндекс словари. [online] © 2001–2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/~%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%91%D0%A1%D0%AD/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%8D%D0%B7%D0%B8%D1%8F/>

„*Очерки русской мифологии*“. Зеленин nabídl jasnou metodu ke zkoumání obřadů, která měla pro to období novátorský charakter. Zdůrazňoval, že objektem jeho zkoumání jsou zejména obřady, a ne mytologie.

Jedním z nejvýznamnějších badatelů v letech 1920-1930 byl *П.Г. Богатырев*. Proslavila ho především kniha „*Магические действия, обряды и верования Закарпатья*“, která zaujímá důležité místo v evropské humanitní vědě 20. století. *Богатырев* byl jeden z mála slovanských etnografů první poloviny 20. století, který se důkladně zabýval metodologií etnologie a folkloristiky. Vycházel z komplexního chápání vědy o národní kultuře, ve kterém tato věda sjednocuje vztahy etnografie, folkloristiky, dialektologie, historie literatury, dějin umění, sociologie a psychologie.

V sovětském období (1920-1930) byla v jazykovědě oficiálně podporována teorie akademika jménem *Н.Я. Март*, který ve skutečnosti neuznával blízkost slovanských jazyků. Dalším etnografem tohoto období byl *М. Соколов*. Ten pokládal folkloristiku za část literární vědy a směřoval sovětské folkloristy na to, aby přešli od pasivního zkoumání k aktivnímu vměšování se do folklorního procesu.

Na konci roku 1970 vzniká tzv. Moskevská etnolingvistická škola. Její zakladatel *Н.И.Толстой* si velice vážil prací *П.Г.Богатырева*. *Толстой* zpracovával metodiku charakteristiky obřadů, a celkově symbolického světa národní kultury, mapování obřadů a obřadní terminologie, a také věnoval zvláštní pozornost slovanským archaickým zónám.

Na počátku roku 1980 se jedním z nejpopulárnějších směrů národní etnografie stalo zkoumání symboliky věcí (tím se zabýval např. *А.К. Байбурин*).

V současných výzkumech je hlavní pozornost udělována sémantice nebo symbolice věcí. Pro formování této symboliky jsou důležité nejen funkce věcí, ale také materiál, ze kterého jsou vyrobeny, jejich forma, umístění v domě. Základem je též spojitost věcí s člověkem, antropomorfizace věcí atd. Symbolický charakter se v národní kultuře připisuje nejen věcem, ale také činnostem, vlastnostem, prvkům času a prostoru, přírodním objektům. Daná sféra spadá pod rámec tzv. symbolické etnologie.⁹

---

⁹ Два издания книги П.Г. Богатырева «Магические действия, обряды и верования Закарпатья» (1929/1971): научный и общественный контекст. Андрей Топорков. [online] [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: <http://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/014online/toporkov.pdf>

1.4 Vznik obřadů a jejich dělení v ruské kultuře

Obřady jsou tradiční činnosti, spojené s důležitými momenty v lidském životě, které provází člověka od narození až po jeho smrt. Existuje mnoho obřadů různého charakteru. Vznikly v dávné minulosti na základě víry, práce, odpočinku a životního stylu lidí. Obřady a tradice vznikaly však velice pozvolna. Bylo nutné desetiletí, nebo dokonce století, aby tomu či jinému obřadu byl přiznán celonárodní charakter.¹⁰

Obřady, které existují v Rusku, v zemi slovanské, zasahují stejně jako v Čechách svými kořeny až hluboko do pohanské kultury Slovanů. Samozřejmě se nedochovaly všechny slovanské obřady. Avšak ty, které existují dodnes, jsou nedílnou součástí bohaté ruské kultury.

Nejstarší ruské obřady jsou spojeny se silami přírody, s mytologickými ztělesněními přírodních živlů. Nesmíme zapomenout, že základem života prostého rolníka byla těžká zemědělská práce. A proto i většina staroruských obřadů byla v první řadě spojena s usmiřováním přírody a jejích sil (neboli přírodních bohů).¹¹ Další skupinu důležitých obřadů tvořily obřady životního cyklu, které nejsou spojeny s přírodními silami, nýbrž mají za cíl změnit status člověka (např. svatba, pohřeb, narození atd.).

Obřady byly společné pro celý ruský národ, který se vyskytoval na ohromném prostranství severní Eurasie. Společný základ rodinných a kalendářních obřadů vycházel ze slovanských představ o životě a smrti, o smyslu lidského bytí. Nicméně v různých oblastech Ruska se mohly představy trochu lišit, proto i obřady neměli všude úplně stejný průběh. Základní myšlenka však zůstávala stejná.¹²

Z toho můžeme usoudit, že celý život člověka byl provázen nejrůznějšími obřady a rituály, které symbolizovaly začátek nové přírodní nebo životní etapy. Každý obřad měl své určité poslání a nikdy nebyl nesmyslný, nebo hloupý.¹³

---

¹⁰ Как возникли обычаи, обряды и традиции? [online] © 2000-2002 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://karpattour.narod.ru/obich1.htm>

¹¹ Привороги. Обряды на Руси [online] ©2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: http://privorogi.ru/magiya/obryad/obryadyi-na-rusi.html#a_0

¹² Обряды жизненного цикла. Шангина И.И. Семейный быт. [online] [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://edapskov.narod.ru/pskov/obrlcikla.htm>

¹³ Славянский развлекательно-познавательный информационно-новостной ресурс. Славянские обряды и ритуалы [online] [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://www.blagievsti.ru/1404-slavyanskie-obryady-i-ritualy.html>

Jak už jsem zmínila, ruská kultura vychází ze staré kultury Slovanů. Ti také začali před několika staletími obecně rozdělovat obřady na kalendářní a rodinné. Toto rozdělení se předávalo z generace na generaci a našlo místo i ve staroruské kultuře. Obřady kalendářní závisí na ročním cyklu a jsou spojené se zemědělstvím a uctíváním bohů. Rodinné obřady neboli obřady přechodu, souvisí s cyklem životním. Mění status člověka jak v rodině, tak i v celé komunitě.¹⁴

Už v období slovanském se začala rozlišovat roční období na jaro (*яp = весна*), léto (*лето*), podzim (*есень = осень*) a zimu (*зима*). Také rok si už Slované rozdělili na dvanáct měsíců, kde každý název měsíce odrážel přírodní jevy daného období (např. leden – *студень = холодный*). Pro slovo rok používali označení *лето*. Slovo *год* (rok) se současným významem se začalo užívat až na konci 16. – začátku 17. století. A kalendářní roky se nepočítaly samozřejmě jako dnes od narození Krista, nýbrž od stvoření světa.¹⁵

V **kalendářních** obřadech se odráží základní cykly zemědělského kalendáře a je s nimi spojen také kult uctívání slunce. Dělí se na zimní (*Коляды*¹⁶, *Новый год*-Nový rok¹⁷, Masopust-*Масленица*¹⁸), jarní (*Заклички весны*-vítání jara¹⁹, první východ na pole, Velikonoce-*Пасха*²⁰, *День Егония*²¹, *Праздник Троицы*²²), letní (Letní slunovrat, *Купалье*²³, *Жнива/Зажинки, Дожинки*²⁴), podzimní (*Покров*²⁵, *Дзяды*²⁶ atd.)²⁷

Koncem února, začátkem března se oslavoval příchod jara, což znamenalo probuzení přírody, obnovení života. Léto bylo hlavním obdobím sklizně, proto i obřady v této době byly spojeny hlavně s ní. Podzimní kalendářní obřady a svátky byly také

---

¹⁴ Обряды и обычаи древних славян. Реферат на тему Обряды и обычаи древних славян [online] © coolreferat.com [cit. 2014-03-05].

Dostupné z: <http://www.coolreferat.com/>

¹⁵ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, str.126. ISBN:5-93437-117-7

¹⁶ Viz příloha

¹⁷ Viz příloha

¹⁸ Viz příloha

¹⁹ Viz příloha

²⁰ Viz příloha

²¹ Viz příloha

²² Viz příloha

²³ Viz příloha

²⁴ Viz příloha

²⁵ Viz příloha

²⁶ Viz příloha

²⁷ Заметки по истории Славян. Календарные праздники древних Славян [online] © "Я патриот!" [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

velmi různorodé a symbolizovaly konec zemědělského roku. Hospodáři měli více času na své rodiny a známé. Také se koncem října a začátkem listopadu slavil svátek zesnulých, kdy lidé vzpomínali na své mrtvé příbuzné. V zimě končily všechny zemědělské práce a lidé museli přečkat toto období jen se svými zásobami. Aby zima nebyla tak krutá, konaly se různé obřady, které měly „dodat slunci sílu“.²⁸

Rekonstrukcí kalendáře slovanských obřadů existuje mnoho, ale stoprocentně věrohodné prameny na dané téma bohužel nejsou. Důležité poznatky o obřadech můžeme nalézt v archeologii a etnografii, i když tyto informace také nemají vždy jednoznačné podání.²⁹

Rodinné obřady, které vycházely ze životního cyklu, oslavovaly nejdůležitější mezníky v lidském životě a s tím související změnu sociálního statusu člověka. Tyto obřady bychom mohli rozdělit na dvě skupiny, přičemž první skupinou by byly obřady tzv. krajní (obřady narození a smrti – začátek a konec životního cyklu) a druhou skupinu by tvořily obřady, které se konají v průběhu života (svatba, různá posvěcení apod.)

Při narození dítěte se lidé pomocí obřadů snažili miminko ochránit před nečistými silami a také mu zajistit blahobyt v životě. Svatba je svátek, oslavující spojení muže a ženy na celý život. Svatební obřad v sobě skrýval mnoho rituálů a obřadní poezie. Smrt člověka byla chvíle, kdy jeho duše přešla do světa předků a bohů. Pohřebním obřadem lidé vyprovázeli nebožtíka na poslední cestu do tohoto světa.³⁰

Nehledě na příchod křesťanství v 10. století, pohanské obřady a svátky nebyly zdaleka tak brzo z ruské vesnice vytěsněny, naopak v zájmu snazší christianizace obyvatelstva byla řada pohanských zvyků a rituálů „naroubována“ na rituály křesťanské. Objevila se dvojitá víra. Ve vesnici se přijalo křesťanství ne dříve než ve 13. století. A pozůstatky pohanských svátků přetrvávají byť v pozměněné formě dosud.

1.5 Specifika obřadů narození a pohřebních obřadů v ruské kultuře

Obřady jsou nedílnou součástí jazyka a národní kultury. Historicky vystupovaly svátky, obyčejy a obřady vždy jako specifické charakteristiky etnického společenství.

---

²⁸ Заметки по истории Славян. Календарные праздники древних Славян [online] © "Я патриот!" [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

²⁹ Религия древних славян. NSportal.ru[online] © 2010-2014 [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <http://nsportal.ru/vuz/geograficheskie-nauki/library/-religiya-drevnikh-slavyan>

³⁰ Семейно-бытовые обряды. Родильные и свадебные обряды. Дружка [online] [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <http://www.licey.net/lit/istok/family>

V obřadech se snoubí jednak racionální jádro společenských zkušeností předávaných z generace na generaci a jednak iracionální „obal“, forma, zvýrazňující důležitost a magičnost a umožňující obřadu (rituálu) žít svým vlastním životem. Samozřejmě čas do této sféry národní kultury přináší určité změny, ačkoliv je pro obřady obecně charakteristické pomalé tempo jakýchkoliv změn, konzervativnost, tradičnost a silná kontinuita.

Nejvíce rozšířené byly obřadní komplexy spojené se životem člověka, mezi které patřil také obřad narození a pohřební obřad.³¹ Narození a smrt člověka byly v lidském životě přelomové události, proto se k nim pojí mnoho obřadů a tradic, kterými chtěli lidé ovlivnit jak průběh těchto událostí, tak i jejich následky v budoucnosti. Badatelé řadí obřady narození a smrti k tzv. „obřadům přechodu“³², v jejichž průběhu účastníci získávají nový status.

1.5.1 Obřad narození

Obřad narození v sobě skrývá celý komplex obyčejů a rituálů, spojených s těhotenstvím ženy, porodem dítěte a prvním rokem jeho života.

Už v období těhotenství bylo chování ženy přísně upravováno různými předpisy a zákazy. Existoval široký systém zákazů a pověr, které měly ženu ochránit. Nedodržení těchto příkazů hrozilo smrtí, nebo nemocí dítěte i jeho matky. Část nařízení byla z toho důvodu, aby byla matka chráněna před kontakty s druhým světem, se smrtí.

Také porod byl odnepaměti považován za magický proces. Ve chvíli porodu lidé pokládali hranici mezi postranním světem a světem lidí za tak tenkou, že by mohla bez problémů propustit veškerou nečistou sílu. Věřilo se, že zabránit tomuto průniku zlých sil se dá jedině s pomocí zvláštních obřadů a rituálů.

Další důležitou tradicí, zahrnutou v komplexu obřadů narození, byly křtiny (*крестины*). Ty jakoby otevíraly sérii obřadů v prvním roce života dítěte. Křtiny se považovaly v ruském společenství za povinné a velmi důležité. O tom vypovídá i přísloví: „*Некрещеный ребенок – чертенок*“, nebo „*С именем - Иван, без имени –*

---

³¹ Библиофонд. Родильно-крестильный обряд как один из основных элементов семейной обрядности [online] © 2003 – 2009 [cit. 2014-03-07]. Dostupné z: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=662318>

³² Человек и наука. Рождение и смерть в пространстве диалекта [online] [cit. 2014-03-07]. Dostupné z: <http://cheloveknauka.com/v/46140/d#?page=4>

болван“). Novorozeně obvykle křtili osmý den v kostele. Pokud však bylo miminko velmi slabé a mohlo umřít, křtiny probíhaly hned po porodu v domě. Souběžně s křtinami existovaly i jmeniny (*обряд именнаяречения*), což byl obřad, při kterém rodiče nebo kněz dávali miminku jméno podle světců.³³ Křtiny značily začátek cesty dítěte životem. Díky nim bylo dítě jakoby pod boží ochranou a žádné zlé síly mu nemohly už nijak ublížit. Díky jmeninám získalo miminko ochranu toho světce, podle kterého bylo pojmenováno.

Obřady, spojené s narozením dítěte, měly ochrannou funkci jak pro matku dítěte, tak i pro samotné dítě. Kromě rodičky a novorozence se jich účastnilo a bylo nápomocno mnoho důležitých osob (viz. kapitola 2), bez kterých by se obřad konat nemohl.

1.5.2 Pohřební obřad

Smrt člověka nebyla chápána jako úplný konec života, nýbrž jen přechod jeho duše do jiného světa. A pohřební obřady byly určeny k tomu, aby byl nebožtík k této cestě náležitě připraven. Obřad byl také určen pro pozůstalé, jelikož je na chvíli spojoval s podsvětím, připomínal jim jejich smrtelnost a pomáhal smířit se se smrtí jim blízké osoby.³⁴ Stejně jako obřad narození, i pohřební obřad v sobě skrýval cyklus několika rituálů a obyčejů, počínaje smrtí člověka a konče slavnostní hostinou na jeho počest.

Pohřební obřad se skládal z několika etap: loučení se s nebožtíkem, vynášení jeho těla, pohřební průvod, poslední rozloučení a zádušní mše, pohřbení těla, vzpomínání na mrtvého. A při každé této etapě se dodržovaly určité zvyky, které měly posloužit duši nebožtíka najít správnou cestu a místo v posmrtném životě.

Když člověk umřel, konal se rituál omývání jeho těla a oblékání. Poté u nebožtíka seděli tři dny k tomu určení staří lidé a zpívali nebo četli modlitby. Při vynášení těla mrtvého se musely dodržovat takové zvyky, aby se duše nebožtíka nevrátila zpět ze záhrobí a nevzala někoho živého s sebou do světa mrtvých. Pohřební průvod byl doprovázen hořekováním a pláčem příbuzných nebo určených profesionálních žen – plaček.³⁵ K tomuto hořekování (*причитание*) byly vytvořeny speciální poetické texty, které vyjadřovaly zármutek a ženy je zpívaly bolestným a plačtivým hlasem. Tyto

---

³³ Библиофонд. Родильно-крестильный обряд как один из основных элементов семейной обрядности [online] © 2003 – 2009 [cit. 2014-03-07]. Dostupné z: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=662318>

³⁴ LUTOVSKÝ. M. Hroby předků. Praha: Academia, 1996, s.71. ISBN:80-200-0567-6

³⁵ Привороги. Обряд похорон у Русских [online] © 2013 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://privorogi.ru/magiya/obryad/obryad-pohoron-u-russkih.html>

poetické texty jsou vlastně jednou z nejstarších národních poezií.³⁶ Poté duchovní odříkávali modlitby a žalmy, které by měly utišit bolest duše mrtvého a pomoci jí přizpůsobit se v jiném světě. Samotný pohřeb musel být vykonán až po západu slunce, neboť se věřilo, že slunce s sebou vezme i duši do světa mrtvých. Poslední etapou pohřebního obřadu byla hostina na počest zesnulého, kterou uspořádali příbuzní nebožtíka ve svém domě. Při této příležitosti se vařila tradiční jídla a vzpomínalo se na mrtvého a na jeho skutky. Tato vzpomínková hostina se konala ještě třetí, devátý, dvanáctý a čtyřicátý den po pohřbu.³⁷ Nazývala se *поминки*, což bylo odvozené od slova *поминать* (vzpomínat, připomínat si).

Stejně jako u obřadů narození, i u pohřebních obřadů asistovali lidé, bez kterých by se obřad nemohl uskutečnit. Každý měl svou funkci, kterou vykonával a pomáhal tak završit cyklus obřadů, který měl pomoci duši nebožtíka dostat se bez problémů do říše mrtvých a najít tam svůj klid.

Tradiční struktura obřadů smrti a narození samozřejmě podléhá určitým změnám, tak jak se zvyšuje úroveň poznání a celková vzdělanost, umenšuje se i formální magičnost obřadů, přičemž největší změny se odehrály v období 19. - 20. století. Pomalu mizí a obrušují se nejvýraznější magické prvky, avšak i tyto změny nejsou místně stejně intenzivní. Dá se říci, že tyto změny jsou výraznější a rychlejší ve velkých městských aglomeracích a pomalejší na venkově. Proto i při sběru informací o lidových tradicích a zvycích čerpají autoři více na venkově a v odlehlejších oblastech.

---

³⁶ Академик. Причитания [online] © 2000-2013 [cit. 2014-03-10].

Dostupné z:

http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/5888/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F

³⁷ Привороги. Обряд похорон у Русских [online] © 2013 [cit. 2014-03-10].

Dostupné z: <http://privorogi.ru/magiya/obryad/obryad-pohoron-u-russkih.html>

Praktická část

2. Narození dítěte v minulosti a s tím spojené obřady

2.1 Význam narození dítěte v rodině

Děti byly a jsou v rodině velikým požehnáním. Obzvlášť, mluvíme-li o narození dítěte v ruských rodinách. Pro Rusko odedávna děti znamenaly bohatství rodiny a mateřství mělo pro ženu velikou hodnotu. Pro rodiče byly děti smyslem života a jejich odkazem v budoucnosti. Narozením dítěte se muž se ženou stávali v očích spoluobčanů „plnohodnotnými lidmi“. Staré pořekadlo praví: „У здорового человека дети должны быть у всякого, а то какой же это человек, который детей не имеет“.³⁸ Také v dalším ruském přísloví můžeme vidět, jaký existoval názor na život bez dětí: „С детьми горе, а без них вдвое.“³⁹

Jak už jsem zmínila, mateřství bylo pro ženu velikým darem. Naopak neplodnost (*бесплодие*) byla vnímána jako boží trest za hříchy, které muž nebo žena spáchali. Existovalo však mnoho pověr a rad, které měly ženu vyléčit. Například, žena musela sníst piroh, ve kterém byl kousek pupeční šňůry od jiného novorozence. Nebo byla nucena sníst chleba (žábu, pohlavní orgány zajíce nebo kohouta, ...), který byl ochráněný zaříkadlem. Byla také rozšířena pověra, ve které žena musí vypít odvar z různých bylin, jako např. jalovec, muškátový oříšek, bílý zázvor atd. A jelikož byl (a je) ruský národ věřící, další metody léčení byly spojené i s křesťanstvím. Dávali ženě napít vody, kterou umývali ikonu Všech Svatých. Také oběti svatým, nebo cesta k poutním místům a pramenům měla bezdětné ženě pomoci. Na Sibiři se považovalo za účinnou metodu adoptování jiného dítěte. Věřilo se, že pokud bezdětná žena adoptuje sirotka, brzy porodí své vlastní dítě.⁴⁰

2.2 Ochrana před otěhotněním

Jak už to bývá, někdy se ženy potřebovaly před otěhotněním naopak ochránit. A jelikož neexistovala antikoncepce jako v dnešní době, musely dívky spoléhat opět na tzv. babské rady.

---

³⁸ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.677. ISBN: 5-210-01580-7

³⁹ ЖИГУЛЕВ, А. Русские народны пословицы и поговорки. Москва: Московский рабочий, 1958

⁴⁰ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.678-679. ISBN: 5-210-01580-7

Jedna z metod, která měla oddálit těhotenství, byla taková: Dívka položila svou košili, na které byla ještě menstruační krev, na pec se slovy: *Как эта кровь на печке попекается, так чтобы и дети попеклись в моей утробе*. Pokud žena už porodila a nechtěla v nejbližší době znovu otěhotnět, kojila dítě do čtyř let. Nebo zakopala placentu s pupeční šňůrou pod zem. Lidé také věřili, že žena neotěhotní, bude-li mít s mužem pohlavní styk těsně před nebo těsně po její menstruaci. Méně obvyklým způsobem, jak dosáhnout dočasné neplodnosti, bylo sněžení kořene žabí nohy: *Сколько корешков съест, столько лет женщина не будет носить ребят*. Tyto pokusy o neplodnost se však podle křesťanského mínění přirovnávaly k vraždě dítěte, jelikož existovala pověra, že než žena otěhotněla, mohla mít ve své krvi duše miminek.⁴¹

2.3 Žena v těhotenství

Běžně užívané označení pro těhotnou ženu v ruském jazyce je *беременная женщина*. Existují však i další slovní spojení, označující těhotenství, jako např. *быть на сносях, дохаживать последние дни, быть на сносе*.

Jak známo, Rusové jsou velmi pověřivý národ. Proto není divu, že po staletí vymýšleli různá pravidla a zásady pro těhotnou ženu, aby ochránili ji a ještě nenarozené dítě před „zlými silami“. Tyto zásady měly však opodstatněné jádro, které bylo předáváno z pokolení na pokolení, a postupem času se na něj navázal mytologický obal. Žena tato pravidla musela dodržovat, pokud chtěla miminko fyzicky a psychicky zdravé, krásné a s dobrým charakterem.

Základním pravidlem bylo, že žena musí být v těhotenství spokojená a šťastná. Pokud by měla „bolavou duši i tělo“, narodí se jí dítě hubené, slabé a neschopné života. Také se nesměla dopouštět žádných přestupků. V opačném případě miminko zemře při porodu, nebo ho zlé síly vymění za čerta. Žena během těhotenství nemohla vycházet na ulici po západu slunce. Nemohla doprovázet nebožtíka na hřbitov nebo ho naposledy políbit a rozloučit se s ním, i kdyby to byl člověk jí blízký. Jinak by se mohlo stát, že dítě po porodu umře, nebo onemocní.⁴² Těhotná žena se nesměla rozčilovat nebo hádat, dítě by bylo zlé. Nemohla se dívat na vše škaredé, dítě by bylo také škaredé. Těhotné se nedoporučovalo hodně spát, jinak dítě bude lenivé. Dále nesměla v období svátků šít, aby

---

⁴¹ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.490-491. ISBN: 5-210-01580-7,

⁴² БАРАНОВ, А.А. и кол. Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.300. ISBN:5-210-01501-7

miminko nebylo slepé. Také se nemohla o svátcích škrábat na hlavě, dítě by mohlo mít vši.⁴³ Pokud se žena něčeho polekala a chytila se za břicho, její miminko mohlo mít po narození červené skvrny na těle. V takovém případě musela pronést: „*Иисусе, знаменуйся светом лица Твоего, на младенце моем, и пребудь с ним Во веки веков. Аминь.*“ Těhotná žena nesměla překročit březí kočku, jinak by dítě mohlo být náladové a ukřičené. Také nesměla dávat zbytky svého jídla psovi, aby dítě nebylo hloupé. Žena nemohla sbírat ze stolu drobky chleba, poněvadž by její dítě prožilo život v bídě. Těhotná nesměla dovolit nikomu cizímu, aby se dotkl jejího břicha. V opačném případě musela pronést: „*Ангел мой, закрой мое дитя, спаси, сохрани его и меня. Во имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь.*“⁴⁴ Podobných zásad a rad bylo samozřejmě mnohem více. Některé rady se vztahovaly i na již narozené dítě a na to, jak by se s ním mělo zacházet, aby bylo v životě šťastné a zdravé.

Jak si můžeme z výše uvedených informací všimnout, Rusové věřili v nečisté síly. Spojovali je se vším zlým, co si neuměli vysvětlit. Například právě se smrtí dítěte u porodu. Lidé v té době ještě samozřejmě neznali medicínu na takové úrovni, jako je dnes. Proto když rodička nebo dítě u porodu zemřely a lidé nevěděli proč, hledali důvody – např. přítomnost zlých duchů v místnosti, Boží pomsta rodičce, která provedla v minulosti nějaký hřích atd. Někaké vysvětlení se vždy našlo. Při pozorném zkoumání však můžeme v řadě „pověr“ nalézt racionální jádro, zkušenost vypozerovanou mnoha pokoleními, zakrytou mýtickým obalem.

Velký význam v těhotenství hrály i modlitby. Ženy se modlily hlavně k Matce Boží, potom ke svaté Varvaře a svaté Kateřině, které byly patronkami těhotných žen. Dále se modlily ke svaté Anastasii ze Sirmia, která by měla pomoci ženě přímo u porodu. Pokud si dívka přála holčičku, modlila se ke svaté Marii Egyptské. Jestliže chlapečka, ke svatému Ioannu Voinovi. V posledním měsíci těhotenství se žena musela modlit a navštěvovat kostel ještě častěji než v předešlém období. U svých příbuzných a sousedů

---

⁴³ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Исскуство, 2005, s.56-57. ISBN: 5-210-01580-7

⁴⁴ Рождение ребёнка. Жизнь современной женщины. [online]. [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.alegri.ru/fyen-shui/primety-i-sovety/rozhdenie-rebenka-primety-i-obryady-svjazanye-s-rozhdeniem-rebenka.html>

prosila o odpuštění za vše špatné, co jim provedla v minulosti. Na to se jí dostávalo odpovědi: „*Бог простит, и мы туда же.*“⁴⁵

Jednou z tradic spojených s těhotenstvím, bylo hádání pohlaví miminka. Hádání spočívalo v pozorování různých příznaků, které se u ženy mohly projevit. Podle národních pověr existovala spojitost dítěte se stranami. Pravá strana byla spojena s mužským pohlavím a levá strana s ženským. Jestli tedy žena poprvé ucítila pohyb v břiše na pravé straně, říkalo se, že porodí chlapečka. Pokud naopak na levé – holčičku. Na Sibíři se pohlaví určovalo podle prsou. Jestliže bylo pravé prso více naplněné mlékem, narodí se chlapeček a naopak. Běžně se také hádalo podle tvaru břicha. Pokud břicho roste spíše ostře dopředu, narodí se chlapec. Dívka se narodí v případě, že by bylo břicho kulaté a více do stran.⁴⁶ Je zajímavé, že tyto pověry přetrvávají až do dnešních dob a to i v naší lidové kultuře české. Říká se, že u maminky, která čeká chlapce a má břicho spíše narostlé dopředu, nejde zezadu těhotenství poznat. Naopak ženě, čekající holčičku, se rozšíří i boky a celkově se zakulatí. Lékaři však tvrdí, že podle tvaru břicha pohlaví miminka není možné rozpoznat.⁴⁷

Další příznaky, které napovídaly pohlaví dítěte, byly pigmentové skvrny. Pokud se objevily u ženy na bradě (což mohlo představovat vousy), očekával se porod chlapce. Skvrny na čele nebo jinde na obličejí znamenaly holčičku. Také v oblasti stravování se mohla najít určitá znamení, která by napověděla pohlaví. Budoucí matce, která dobře jedla a dávala přednost například sledi, cibuli nebo křenu, předpovídali chlapečka. A holčičku tehdy, pokud neměla chuť na maso a ráda si dala například řepu nebo ředkev. Pohlaví miminka určovali i podle ženina chování. Pokud se těhotná ráda dívala na tance a poslouchala písně, bylo to znamení holčičky. V guberniích na jihu Ruska pokládali na truhlici nůž a vedle vidličku a zakryli oboje černým šátkem. A podle toho, na co si těhotná žena sedla, určili pohlaví (nůž-chlapeček, vidlička-holčička). V Rjazaňské gubernii předpokládali, že pokud žena otěhotní v nejbližší době po menstruaci, bude mít kluka. Někteří lidé hádali pohlaví miminka ještě předtím, než žena otěhotněla. Většinou podle menstruační krve. Jestliže žena v období menstruace silně krvácela, předpověděli jí

---

⁴⁵ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.300-301. ISBN:5-210-01501-7

⁴⁶ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.129. ISBN: 5-210-01580-7

⁴⁷ Можно ли определить пол ребенка по форме живота. IVONA bigmir.net [online]. © 2000-2014 [cit. 2014-01-27]. Dostupné z: <http://ivona.bigmir.net/pregnancy/article/361967-Mozhno-li-opredelit-pol-rebenka-po-forme-zhivota>

chlapce. V Surgutském kraji ženy svou košili od menstruační krve umývaly ve vodě, kterou potom vylily do jamky v zemi. Tato jamka se pak přikryla a žena čekala tři měsíce. Jestli na tom místě vyrostla květina, znamenalo to narození dítěte. Pokud byla bílá, první dítě měla být holčička. Modrý kvítek znamenal chlapce.⁴⁸

2.4 Porod

To, že byl porod dítěte v ruské kultuře velmi ceněn, můžeme pozorovat i ve slovní zásobě, ve které má tento proces velmi mnoho jednoslovných i víceslovných označení. Například: *разрешиться от бремени, произвести (на свет), породить, поднять, зародить, вызвать к жизни, дать повод, заронить искру, зарождать, давать жизнь, повлечь за собой, пробуждать к жизни*⁴⁹ a tak dále.

Porod byl samozřejmě velikou šťastnou událostí. Lidé ho chápali jako milost od Boha. To se odrazilo také v lidové slovesnosti. Říkalo se: „*Бог дитя дал*“, nebo „*Божья прибыль*“. Na druhou stranu, porod (zvláště ten první) znamenal pro rodičku symbolickou smrt - mladá dívka umírá a rodí se matka.

Narození dítěte, obzvláště v ruské vesnici, považovali za velké tajemství. Proto existoval zvyk uchovávat v tajnosti samotný moment porodu před cizími lidmi. Jestliže by se nějaká místní dívka o porodu dozvěděla, rodička by kvůli tomu mohla mít větší problémy, nebo bolesti. Na Sibiři dokonce utajovali porod i před členy rodiny.

Běžně u porodu pomáhali porodní bába, manžel, někdy matka nebo tchýně rodičky. Žena se u porodu považovala za tzv. nečistou. Proto se rodilo v báni, ve chlívě, v komoře atd., což byla místa, označovaná také za nečistá. Samotný porod se chápal jako cesta matky za dítětem. Proto byla rodička nucena neustále chodit po komnatě.⁵⁰ Ve skutečnosti jí to ulehčovalo porodní proces. Díky pohybu byl totiž podporován přísun krve k placentě a dítěti.⁵¹

---

⁴⁸ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Исскуство, 2005, s.128-129. ISBN: 5-210-01580-7

⁴⁹ Родить. Classes.ru [online]. © 2014 [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-75223.htm>

⁵⁰ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Исскуство, 2005, s.525-526. ISBN: 5-210-01580-7

⁵¹ Před porodem neležte, bude vás méně bolet. OnaDnes.cz [online]. © 1999–2014 [cit. 2014-01-27] Dostupné z: http://ona.idnes.cz/pred-porodem-nelezte-bude-vas-mene-bolet-fdc-/deti.aspx?c=A090623_103038_tehotenstvi_pet

Osud dítěte také závisel na správném výběru místa porodu. Pokud těhotné ženě v minulosti zemřelo dítě při porodu, musela родит na jiném místě než tehdy. Také se předpokládalo, že dítě narozené mimo domov, z něho brzy odejde a už se nevrátí.⁵²

Hlavní pomocnicí u porodu byla porodní bába, neboli *повивальная бабка, повитуха* (od slova *повить, повивать, вить*, což znamená něco balit, zavinovat apod., od toho je odvozené *пеленать* – přebalovat dítě).⁵³ Byla to zpravidla starší žena, která už děti měla. V žádném případě porodní bábou nemohla být vdaná žena, která ještě neměla děti (tzv. *молодуха*). Přednost se dávalo vdovám a hlavně ženám s bezúhonnou pověstí. Někdy se stávalo, že místo porodní báby pomáhala родит matka, nebo tchýně rodičky.⁵⁴ Vztah k porodní bábě byl dvojitý. Na jednu stranu byla váženou osobou ve společnosti, asistovala u porodu a ve většině případů na ní záležel osud miminka. Na druhou stranu, díky její práci byla spojována s postranním světem. Prováděla různé rituály, aby udržela miminko ve světě lidí a ochránila jeho i rodičku před nečistými silami.⁵⁵ S těmito rituály byla spojena samozřejmě všelijaká zaklínadla a písňe. Například hned po narození dítěte ho porodní bába vzala do náruče a začala zpívat:

*„Бабка Соломонида,
На престоле стояла,
Христа повивала
И нам, рабам, приказала
Роженнице помогать, младенца повивать.
Чтоб мой внучечек
Велик рос, здоров был,
До церкви Божьей ходил,
Божье Писание читал,
Отца, мать почитал,
И всех старших,*

---

⁵² БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.526. ISBN: 5-210-01580-7

⁵³ Повивать. Тольковый словарь русского языка [online]. [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://www.vedu.ru/expdic/88497/>

⁵⁴ НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s.17. ISBN:528802197X

⁵⁵ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.457. ISBN: 5-210-01580-7

*И меня, бабушку...*⁵⁶

2.5 Novorozenec

Samotný akt narození je v ruštině popisován slovy: *впервые увидеть свет, прийти в этот мир, появиться на свет Божий, покинуть материнскую утробу, осчастливить (кого) своим появлением на свет*⁵⁷ apod.

Novorozence popisuje lexikum rodinných rituálů jako něco najité, získané, cizí (*находка*⁵⁸, *добыток*⁵⁹, *трофейник*⁶⁰, *новинка*⁶¹). Sotva narozené dítě je pro ostatní záhadou a tajemstvím, to se také odráží v různých ruských pořekadlech.

S narozením dítěte je spojeno mnoho tradic a zvyků. Hned po porodu odstříhli miminku pupeční šňůru cca 4 cm od břicha. Podle pohlaví dítěte ji odstříhli na sekyře (chlapec), nebo na větěně či kolovratu (dívka). Zbylý kousek pupeční šňůry ovázali nití nebo matčinými vlasy (aby bylo dítě s matkou tzv. spojené) a kropili jej třikrát nebo čtyřikrát denně mateřským mlékem. Porodní bába miminko umyla a posypala solí, jako ochranu před uřknutím. Umytí nemělo jen hygienický význam, ale také význam mytologický - znamenalo odstranění stop postranního světa a přechod miminka do světa lidí. Dalším znakem separace miminka od postranního světa bylo napravení jeho tělíčka. Porodní bába mu natahovala nožky a ruce, mačkala břicho a záda. Také dvěma prsty stiskla nos a tahala jej s přáním, aby miminko nemělo pršáček. Někdy se stávalo, že porodní bába mačkala u dívky stydké pysky k sobě, což mělo ovlivnit její chování v budoucnu a zachování nevinnosti. Čtyřicátý den po porodu se tělo novorozence považovalo za tzv. napravené, nebo „hotové“.

Podle mytologických představ mohly i tělesné vlastnosti dítěte ovlivnit jeho život. Pokud bylo tělo tvrdé a pevné, znamenalo to dlouhý život. Měkké a vláčné tělo bylo znakem smrti. Na Sibiři existovaly tyto průpovědky: *„Если легкое и крепкое тельце - долговечный“*, nebo *„Если до года не зарастет темя - недолговечный“*. V zaříkáních bylo symbolem pro tvrdost a pevnost železo a kámen. Proto bylo oblíbenou tradicí pokládat do kolébky nůž nebo nůžky. Roli hrála i orientace těla (nebo jeho částí)

⁵⁶ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМЕРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s.424. ISBN:5-93437-117-7

⁵⁷ Konzultace s prof. A.Arkhanhelskou

⁵⁸ Находка - od slova находить (nacházet, nalézat)

⁵⁹ Добыток – od slova добыть (získat, ulovit)

⁶⁰ Трофейник – od slova трофей (úlovek, trofej)

⁶¹ Новинка – od slova новый (nový, málo známý)

novorozence v prostoru. Pokud se miminko narodilo obličejem dolů, bylo to znamení jeho blízkého úmrtí. Jestliže novorozenec spal obličejem dolů, říkalo se, že zůstane sirotkem. V Kostromské gubernii otvírali spícímu miminku pusku a pozorovali jeho jazyk. Pokud byl nahoře - symbol života, pokud dole – symbol smrti. Země se v daném kontextu stala tedy znakovou smrti, což se odráží například v Kostromském obratu „*земля на лице выступила*“, které označovalo blížící se smrt.⁶²

S narozením dítěte bylo spojeno i spousta dalších znamení, která měla ovlivnit jeho budoucnost.

Například:

- Dětem, které se narodily v neděli, úterý, čtvrtek, nebo v sobotu, se předpovídal šťastný život.
- Štěstí bylo také to, když byl syn podobný matce a dcera otci.
- Dobré znamení pro miminko bylo, když rodina v den jeho narození měla nějaký zisk nebo užitek (z čehokoliv). Naopak neštěstím byla ztráta něčeho, škoda v domě.
- Špatným znamením bylo to, když se dítě narodilo před koncem měsíce.⁶³

2.6 Rodinné obřady

Jedním z rodinných obřadů byla tzv. identifikace miminka, kterou prováděli prostřednictvím zkoumání jeho těla. Zvláště se soustředili na ty body na těle, které byly pro dítě individuální a ukazovaly jeho odlišnost od ostatních. Takovými poznávacími body byla například mateřská znaménka, o čemž svědčí i jejich ruské názvy - *знамяце, знамя, знадебка, знатьба, знать* (názvy jsou odvozeny od slov *знать, знак*). Ve Vjatské gubernii dítěti bez mateřských znamének byla předurčena smrt. A v Archangelské gubernii považovali dítě s mnoha mateřskými znaménky za šťastlivce.

Dalším obřadem byly jmeniny (*обряд имянаречения*). Tento obřad se konal většinou společně se křtinami. Obyčejně se miminku dávalo jméno světce. Důležité pro dítě bylo

---

⁶² БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Исскуство, 2005, s.406-411. ISBN: 5-210-01580-7

⁶³Рождение ребёнка. Приметы и обряды, связанные с рождением ребёнка. Жизнь современной женщины[online]. [cit. 2014-03-10] Dostupné z: <http://www.alegri.ru/fyen-shui/primety-i-sovety/rozhdenie-rebenka-primety-i-obryady-svjazanye-s-rozhdeniem-rebenka.html>

nejen mít své jméno, ale také znát jména svých rodičů. Proto existoval *обряд откликания*, neboli obřad „vzkříšení“ novorozence prostřednictvím jmen jeho rodičů. V Astrachanské oblasti například porodní bába dupala nohou o zem a vykřikovala otcovo jméno, přičemž muselo dítě projevit známky života. Na Kubáni zase položili dítě na práh a pronášeli jméno otce (pokud to byl chlapec) nebo matky (v případě holčičky). Podobných zvyků existovalo ještě mnoho. Pronášením jmen rodičů se měla pozice novorozence upevnit v rodinném kruhu a zodpovědět mu na otázku o tom, kdo vlastně je.⁶⁴

Ještě než se však objevilo na Rusi křesťanství, existoval zvyk dávat dítěti specifické jméno za účelem popisu jeho charakteru, vzhledu, nebo za účelem ochrany novorozence apod. Vzhled a fyzické vlastnosti miminka se odrazily např. ve jménech *Малыш* (malinký), *Черныш* (dítě mělo tmavé vlasy, oči, pokožku apod.), *Кудряш* (kudrnatý), *Красавчик* (krasavec), *Круглец* (kulatý), *Беляш* (světlý) atd. Jména také označovala místo/pořadí v rodině – *Первуша* (první), *Второй* (druhý), *Третьяк* (třetí) apod. Někteří vybírali jména podle toho, jakou si přáli, aby mělo dítě povahu, např. *Храбр* (statečný), *Добр* (dobrý, hodný) atd. Další skupinu jmen tvořila ta, která popisovala období nebo přírodní podmínky při narození dítěte. Což znamená, že pokud se dítě narodilo při silných mrazech, dali mu jméno *Мороз*. A jestli se dítě narodilo na jaře, mohlo být pojmenováno *Весняк* (od slova *весенний* = *весенний* => *весна* - jaro). Jména jako *Томила* nebo *Истома* poukazyvaly na těžký porod (*мать истомилась* – matka se vyčerpala, unavila). Jména také odrážela rodičovský cit k miminku, např. *Любим* (milovaný), *Милуша* (milý, roztomilý), *Ждан* (čekaný, vytoužený) apod. Existovala také jména, kterými chtěli rodiče ochránit své dítě před zlou silou. Zajímavostí je, že to byla jména, odrážející něco nehezkého nebo nedobrého, jako např. *Рябой* (dolíčkovaný), *Косой* (křivý nebo šilhavý), *Болван* (tupec), *Дурак* (hlupák), *Неудача* (neštěstí). Lidé to vysvětlovali tím, že zlá síla si vybere radši nějaké dítě s hezkým jménem, než škaredým, tzn., že raději unese Krasavce než-li Hlupáka. Dávala se také jména, která označovala nějakou profesi (většinou takovou, kterou rodiče svému dítěti přáli do budoucna). Tak vznikala jména jako *Кузнец* (kovář), *Мельник* (mlynář) atd.⁶⁵ Samozřejmě existovalo ještě více možností vysvětlení dávaných jmen, zde jsem uvedla jen základní

⁶⁴ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.406-411. ISBN: 5-210-01580-7

⁶⁵ Как называли детей наши предки? О древнерусских именах. Школа жизни.ру [online]. ©2000–2014 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26281/>

charakteristiky výběru. Jak můžeme vidět, jméno bylo nedílnou součástí člověka a jeho výběr byl brán velmi vážně. Rusové se tak snažili dítě ochránit a vtisknout mu své sny a přání.

Jedním z nejdůležitějších obřadů byly křtiny (*крестины, крещение* – od slova *крест* = kříž). Ty se konaly třetí nebo osmý den po narození dítěte. Znamenaly pro dítě začátek jeho životní cesty, přiblížení se k Bohu a jeho uvedení do kulturního a sociálního prostředí. O tom svědčí i pořekadlo „*Пока не крещен, его не целуют: некрещенный ребенок - чертенок*“. Věřilo se, že pokud se miminko nepokřtí, brzy umře, nebo ho zlé síly vymění za své dítě. Jestli se dítě narodilo slabé, křtili ho hned. Poněvadž byli lidé přesvědčeni, že duše nepokřtěných dětí budou v posmrtném životě vyhnány na temné místo.

Hlavními osobami na křtinách byli porodní bába, kmotr a kmotra. Veliký důraz se kladl na výběr kmotra s kmotrou. Ti představovali zástupce biologických rodičů a mohl se od nich odvíjet osud dítěte. Pokud v rodině předchozí děti umíraly, rodiče vybírali tzv. kmotry na potkání (*встречные кумовья*). Vyšli ven a prvního člověka, kterého potkali, pověřili funkcí kmotra. Ve Vjatské gubernii vybírali za kmotra a kmotru jmenovce a jmenovkyni rodičů. O důležitosti funkce kmotrů se můžeme přesvědčit také na západní Sibíři. Tam předpokládali, že v posmrtném životě budou za hříchy dětí prosit o odpuštění ne jejich rodiče, ale kmotr s kmotrou (za chlapce kmotr a za děvče kmotra).⁶⁶ Označení pro kmotra a kmotru v ruštině se odvíjelo buď od slova *крест* (*крестный отец, крестная мать*), nebo pocházelo z latinských výrazů *compater, commater* (*кум, кума*).⁶⁷ Kmotr s kmotrou se označovali také jako *восприемник* a *восприемница*, což bylo odvozeno od té části obřadu pokřtění, kdy kmotr nebo kmotra přijímali/brali novorozence z koupele (*zastar. принимать – воспринимать*).⁶⁸ Existuje i zastaralý

---

⁶⁶ БАРАНОВ, А.А. и кол. Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.177. ISBN:5-210-01501-7

⁶⁷ Кум. Яндекс словари. [online]. [cit. 2014-03-12] Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/~%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%AD%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%9A%D1%83%D0%BC/>

⁶⁸ Восприемник.Classes.ru [online]. [cit. 2014-03-12].Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-2162.htm>

název pro kmotra a kmotru - *божат* (od slova *Бог*, *божий*), což je označení jakoby pro boží lidi, boží rodiče (od Boha).⁶⁹

Křtiny obvykle začínaly v kostele, kam byl kmotr povinen donést křížek a kmotra košilku pro dítě a také kousek plátna pro kněze, aby si mohl osušit ruce po koupeli miminka v posvěcené vodě. Tato koupel měla novorozence ochránit před d'áblem a také ho očistit od všech hříchů, tj. dědičného hříchu Adamova a hříchů vlastních. Jak už bylo výše zmíněno, miminko z vody vytahovala kmotra nebo kmotr. Pokřtěnému poté oblékli bílou košilku (jako znak duševní čistoty) a položili na jeho hrud' křížek na znamení víry v Krista. Potom kněz udělil miminku pomazání. To znamenalo, že zatímco matka držela dítě v náručí, kněz mu pomazal olejíčkem čelo, oči, nos, uši, rty, hrud', ruce a nohy, za účelem posvěcení mysli, citů a chování křtěného. Pomazání bylo také symbolem daru Ducha Svatého, přičemž darem se myslelo vše potřebné pro křesťanský život.

I v době křtin existovala určitá znamení, která napovídala budoucnost miminka. Například se pokládalo za špatné znamení to, jestli se v den křtin konal v kostele také pohřeb. Pokud novorozenec během křtění kýchal, plakal, nebo se choulil, značilo to skutečnost, že bude žít. Jestliže však mlčel nebo se natahoval z vody, předpovídali mu brzké úmrtí.⁷⁰

Když se rodina vrátila s dítětem z kostela, proběhl rituál předání miminka od kmotry matce. To znamenalo, že kmotra položila novorozence na kožešinu před ikonu se slovy „*Господи, благослови! Сколько на шубе волосков, столько бы моему хрестнику прожить счастливых годков.*“ Potom jej vzala porodní bába a předala matce.

Podstatným bodem na křtinách byla hostina, které se účastnili rodiče novorozence, porodní bába, kmotr s kmotrou, a někdy sousedé s dětmi. Obvykle se podávala smaženice z vajec, sulc, placky, pirohy, vodka. Tradičním jídlem byla báбина kaše (*бабина каша*).⁷¹ V některých oblastech se kaše nazývala *коливо* (*коливо* – název pochází z řeckého slova *kolybon*, což je druh sladkého pokrmu⁷²). Tuto kaši vařila porodní bába z pšenice, nebo pohanky. Přidávala do ní med a hodně soli. Tato kaše se

⁶⁹ Божатый. Словарь Даля. [online]. [cit. 2014-03-12]
Dostupné z: <http://www.slova.ru/article/1929.html>

⁷⁰ Крещение ребёнка. Приметы и обряды, связанные с крещением ребёнка. Жизнь современной женщины[online] [cit. 2014-03-12]

⁷¹ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.176-177. ISBN:5-210-01501-7

⁷² Коливо. Словарь иностранных слов. [online]. ©2009-2011 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://www.megaslov.ru/html/k/kolivo.html>

podávala na konci hostiny, kdy už každý z hostů dojedl. Porodní bába postavila na stůl hrnek s kaší, piroh a láhev vodky. Od tohoto okamžiku začala rituální část hostiny. Porodní bába obcházela sedící hosty a nabízela sklenici vodky. První se však musela napít ona a otec novorozence. Vodku musel otec zajíst lžící kaše, přičemž porodní bába pronášela různé průpovídky (např. „*Ешь, отец родитель, ешь, да будь пожеланный к своему сынку / дочке!*“). Poté kaši jedli kmotr s kmotrou a po nich ostatní. Při tom každý, včetně otce, položil na jídlo peníze pro porodní bábu a na piroh pro rodičku. Jelikož se věřilo, že chování hostů za stolem má vliv na budoucí osud dítěte, dodržovaly se různé zvyky. Například vystříkovat zbytek vodky na strop, aby dítě rychleji rostlo. V severním Rusku se snažili hosté sníst kaši co nejdříve, aby dítě začalo brzy mluvit.⁷³ V Tverské gubernii museli kmotr s kmotrou co nejdéle a nejvíce mluvit, aby bylo dítě v budoucnu výřečné. Také se dodržovaly obyčeje, které měly zajistit rychlý růst a pevné zdraví dítěte. Tyto zvyky se asociovaly pohybem nahoru – např. pokládali hrnek s kaší na vrchní poličku, nutili otce vysoko skákat atd.⁷⁴ Po obědě se hosté rozloučili, poděkovali a odešli domů. Zůstali jen kmotr s kmotrou. Ti si odpočinuli, a když odcházeli, dostali od rodičů piroh a nějaké dárky (mýdlo, šátek atd.).⁷⁵

Po křtinách se co možno nejdříve konaly obřady očištění (*очистительные обряды*). Jednou z nejstarších tradic byl obřad očištění vodou rodičky a porodní báby (*размоины*). Ten se konal v důsledku toho, že rodička se po porodu považovala za nečistou a pár dní se nemohla dokonce nacházet ani s rodinou v jedné místnosti. Nemohla se dotýkat chleba, obilí, nemohla ani dojit krávu aj. Obřad se konal devět dní po křtinách. Někdy se stávalo, že i dříve, jelikož se rodička potřebovala rychle zapojit do chodu hospodářství. Obřad se odehrával tak, že se zapálila svíčka před ikonou, rodička a porodní bába se pomodlila a poté každá umyla té druhé ruce ve vodě. Do vody vkládaly chmel (pro lehkost), stříbro (pro štěstí) a někdy vejce nebo oves. Při tom porodní bába odříkávala frázi: „*Как хмел легок да крепок, так и ты будь легка да крепка; как яичко полное, так и ты полней; как овес бел, так и ты будь бела*“. Název *размоины* vznikl tedy nejspíš ze slova *размыть* (= porušit vodou) a význam tohoto obřadu spočíval ve zničení pouta nečistých sil s rodičkou a porodní bábou za pomoci vody.

---

⁷³ НИКИТА, А. В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s. 23. ISBN: 528802197X

⁷⁴ БАРАНОВ, А. А. и кол. Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s. 178. ISBN: 5-210-01501-7

⁷⁵ НИКИТА, А. В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s. 22-23. ISBN: 528802197X

Po obřadu očištění probíhalo loučení s porodní bábou. Ta za své služby dostala nejen peníze, ale také chléb, máslo, šátek, ručníky atd. Po jejím odchodu se už mohla matka začít naplno věnovat svému dítěti.⁷⁶

2.7 Nemanželské dítě

Stejně jako všude na světě, i v Rusku existovaly případy, kdy se dítě nenarodilo sezdaným lidem, nýbrž ho porodila svobodná žena (porodit nemanželské dítě: *ветром надуло/надувает, нагулять брюхо, принести в подоле*⁷⁷). Avšak rozdílné názory na manželské a nemanželské děti se v Rusku začaly více objevovat až později (okolo 17. století), a to především pod vlivem pravoslavné církve. Ta velmi podporovala manželství, posvěcené církevním požehnáním, čímž dávala najevo svůj nesouhlas s nesezdaným soužitím lidí a jeho následky.⁷⁸

Nemanželské dítě se v ruském jazyce nazývalo *незаконнорожденный ребенок* (nezákonně narozené dítě), nebo *внебрачный ребенок* (*рожденный вне брака* = narozený mimo manželství). Takové dítě, narozené mimo manželství, znamenalo narušení kulturních norem, a proto jsou pro něj v ruské národní kultuře charakteristické dva úhly pohledu, kde však převládá ten negativní.

V některých oblastech Ruska (např. Penzenská gubernie) se věřilo, že „nezákonné“ početí může ve výsledku způsobit to, že žena porodí hermafrodita (nazývaného *двухнастный, двухзапасный, двухбруйный, двухголовник*). Tato pověra vycházela z nemožnosti ovlivnit budoucí pohlaví miminka, což se podle národních představ dělo při pohlavním aktu manželů. V situaci, kdy měl pohlavní styk nesezdaný pár, pravidla „formování pohlaví dítěte“ se neplnila, jelikož účelem nebylo počít dítě. Díky tomu, že nemanželské dítě mělo neúplné příbuzenské vztahy a většinou nebyl znám jeho otec, bylo bytostí cizorodou a jakoby zcela odlišnou. To se odrazilo například v nářečním označení dítěte jako *половинкин сын* (na Sibiři). Motiv neurčitosti, záhadnosti se objevuje i u dalších označení, jako například v Jaroslavské gubernii – *коектовый* (*коекто* = někdo), na Sibiři – *тайный* (tajemný, skrytý) apod. Existoval i další zvyk, poukazující na neurčitost miminka, a to pojmenování takovýchto dětí stejným jménem

---

⁷⁶ НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s.24-25. ISBN:528802197X

⁷⁷ Konzultace s prof. Allou Arkhanhelskou

⁷⁸ Незаконнорожденные дети в России. Аврора [online]. © 2001 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://aurora.mybb2.ru/viewtopic.php?t=1741>

Богдан nebo *Богдаденюк* (daný Bohem). U čehož si můžeme všimnout, že jméno v širším kontextu ukazuje na nepřítomnost pokrevních vztahů. Podobné označení se používalo i při popisu adoptivních dětí – *Богоданный, Божат*.⁷⁹

Neúplnost příbuzenských vztahů vedla k představám, že nemanželské dítě je součástí přírody, nalezenec, kterého dospělí našli. S tím je spojeno i mnoho označení, které dítě mělo v nejrůznějších místech Ruska. V Kazaňské gubernii mu říkali *боровичок* (*боровик* - pravák) nebo *капустничек* (*капуста* - zelí), v Kurské gubernii *луговой* (luční), v Novosibiřské oblasti *подзаборник* (*забор* - plot, *под забором* - pod plotem), v Jaroslavské gubernii *подкустарничек* (od *куст* - keřík) nebo *соломенница* (*солома* - sláma), na Sibiři *подогородник* (*огород* - zahrada), v Petrohradské gubernii *подсенник* (*сенник* - slamník), ve Smolenské a Voroněžské gubernii *находка* (nalezenec), obecně bylo rozšířeno *крапивник* (*крапива* - kopřiva) atd. Také slovní zásoba k popisu narození nemanželských dětí byla specifická. Říkalo se, že se děti přináší, získávají, nachází apod., o čemž svědčí například i přísloví: „*У меня мама подкрапивницу нашла*“, nebo „*Телега проехала, с ее и упал*“ apod.⁸⁰

V minulosti nebylo veřejné mínění k nemanželským dětem příliš tolerantní. Takové děti se považovaly za nejnížší členy obce. Někdy je nazývali *выгонок* (vyhnanec), *крапивник* (střízlík) apod. Na křtinách těmto dětem dávali druhé jméno vždy podle kmotra.⁸¹ Ženě, která porodila nemanželské dítě, hrozila ostuda, pohrdání lidmi a někdy bez pomoci rodičů nebo příbuzných i chudoba. Případů osvojení si dítěte bylo velmi málo, jelikož křesťané neznali zákony o adopci, báli se velkých výdajů atd.⁸² Často se stávalo, že matka posílala nemanželské dítě už v sedmi nebo osmi letech do služby. To pak sloužilo jako čeledín, pasák dobytka aj. Podle svědectví z Jaroslavské gubernie se většinou o dívky z nemanželského svazku nikdo neucházel a chlapci se v mnohých případech oženili jen s chudými děvčaty. Někdy se dokonce stávalo, že matka dítě zabila. To však silně odsuzovala církev, která hlásala, že je lepší mít více nemanželských dětí,

⁷⁹ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.213-214. ISBN:5-210-01501-7

⁸⁰ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.214-215. ISBN:5-210-01501-7

⁸¹ Правовое положение внебрачных детей в русском селе конца XIX – начала XX века [online]. ©2000-2014 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-175095.html>

⁸² Незаконнорожденные дети в истории России. Библиофонд [online]. © 2003 – 2009 [cit. 2014-03-11] Dostupné z: http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=448456#_Тoc251580256

ale živých. Pokud se žena s nemanželským dítětem provdala, postavení dítěte se zlepšilo a považovali ho už za plnoprávného člena společnosti.⁸³

Ne vždy však měli spoluobčané na matky a jejich nemanželské děti špatný názor. V některých obcích nebo dědinách se k nim chovali shovívavě a s porozuměním.⁸⁴

2.7.1 Podvržené dítě

Speciálním případem, kdy se ženy chtěly zbavit nechtěného nebo nemanželského dítěte, bylo podstrčení dítěte do cizí rodiny. Takové dítě nazývali *подкидыши* (*подкинуть* = podsunout).

Jelikož se zabití dítěte považovalo za smrtelný hřích, rodičky se někdy uchýlovaly k podstrčení dítěte do jiných rodin, což se jako hřích neposuzovalo. Dítě často dávaly do cizích vesnic, k bezdětným rodinám, nebo přímo otci miminka. Většinou se tak dělo v noci, kdy ženy položily dítě na okno a zaklepaly nebo přímo řekly: „Přijměte dítě“. V některých případech se nacházel u dětí i dopis a peníze. Rodičku se poté lidé zřídka pokusili vyhledat. Bylo však nutné tuto událost oznámit u starosty. S podsunutým miminkem se postupovalo různě, buďto si ho osvojily bezdětné rodiny, nebo zůstalo v péči těch, ke kterým jej rodička donesla, a tito lidé pak dostávali finanční podporu na živobytí.

Jakmile rodiče přijali jim podsunuté miminko, pokřtili ho a dítě se stalo plnoprávným členem nové rodiny. Podle národních pověr byl takovému dítěti předurčen šťastný osud a mohlo přinést štěstí i rodině.⁸⁵

2.8 Národní rady a zaříkadla, související s narozením dítěte

Součástí obřadní poezie, která se váže k narození dítěte, byla různá zaříkadla, která mezi lidmi tradovala mnoho století. Ta měla pomoci počít, usnadnit porod, ochránit rodičku a novorozence před smrtí nebo nemocemi či uhranutím atd. A Rusové, jakožto velmi pověřivý národ, jich vymysleli opravdu spoustu, proto uvedu jen pár příkladů.

---

⁸³ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.216-217. ISBN:5-210-01501-7

⁸⁴ Правовое положение внебрачных детей в русском селе конца XIX – начала XX века [online]. ©2000-2014 [cit. 2014-03-11]

Dostupné z: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-175095.html>

⁸⁵ БАРАНОВ, А.А. и кол.Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006, s.274-275. ISBN:5-210-01501-7

a) Rady a zařikání pro snadný porod

- Jakmile začne žena rodit, musíte položit do vody dvě vejce a pronést: *„Как курушка легко приносит, так бы раба божья (имя рек) легко принесла.“* Poté musí rodička vodu vypít.
- Při porodu bylo nutné rozplést coby ženám (pokud nějaká v místnosti měla), rozvázat všechny uzlíky na oblečení, otevřít v domě okna, dveře, truhly, pec. To vše proto, aby se ženě snadněji rodilo.

b) Zařikadla pro spokojenost a zdraví novorozence

- Při mytí narozeného dítěte je nutné třikrát říci: *„Матушка Пресвятая Богородица, царица небесная, своего Сына мыла да парила и тебе, Иван, водушки оставила.“*
- Zařikání po koupeli dítěte: *„Чисто платице на плечо, здоровье, баса и краса в телеса.“*

c) Zařikadla, proti strachu

- *„Господи Исусе Христе, Сыне Божий, помилуй нас! Как сырая мать земля не тряхнется, не воротится, не испугалась, не тряхивалась младенца рабича Нины. Во имя Отца, и Сына, и Святому Духу, и ныне, и присно, и во веки веков. Аминь.“*
- *„Дума моя, дума, дума моя злая, кровь моя дурная. Пойди, моя думушка, в дремучий лес, в пень-колоду, в белую березу, в вязкое болото, там тебе место. Аминь.“*

d) Zařikadla proti uhranutí novorozence

- *„Белая березка, кудреватая березка росла в чистом поле, широком раздолье. Всякий шел - ей завидовал. Не боялась она ни ветра, ни погоды, ни людской оговора. Так и ты бы, младенец, раб божий, не боялся ни ветреных переломов, ни людского оговора.“*

e) Zařikadla proti nemocem

- *„Родимка-злодейка, подлая болезнь, не тронь раба Божья, младенца Алексия. Поди-тко к королю, ко французу. Там кровать тесова, перина пухова, жить добро, спать тепло. А я сколю и зарежу. Аминь.“*

- „Летят, летят тридцать три ворона, несут, несут тридцать три камня. Садилась эти вороны на горожку, на горожку, под еложку, под лиственку, под парную баенку, под жаркую каменку, они брали, снимали чахоту чахоточну с раба божьего (имя рек). Полетите, эти вороны, во чисто поле, спуститесь во синё море, как ключ ко дну.”⁸⁶ арод.

3. Úmrtí člověka v minulosti a s tím spojené obřady

3.1 Chápání smrti v ruské kultuře

Pohřební obřady byly velmi důležitou mysticko-rituální sférou v životě ruského lidu. Tyto rituály byly spojeny s představami o životě a smrti, o smyslu bytí. Úmrtí člověka se v ruské tradiční společnosti chápalo různými způsoby. Obvykle se smrt spojovala se ztrátou životní síly a životního údělu, který byl dán člověku při narození. Rozšířená byla také myšlenka o tom, že smrt přichází z jiného světa, ukončuje život člověka a pohlcuje ho.⁸⁷

Ruský národ nemá náhled na smrt tak tragický, jako jiné světové národy. Tento životní přístup vychází především z historických událostí. Rusové byli velmi často ve válce, kde se se smrtí postupně museli smiřovat jak muži, tak i ženy, které ztratily své otce, manžely nebo syny.

Pro Rusy smrt neznamenal úplný konec existence člověka, nýbrž jen jeho přechod do jiného světa. Tato myšlenka se odráží v přísloví „Bůh dal, bůh vzal“ (*Бог дал - Бог и взял*). V národních představách se život v jiném světě, neboli v říši mrtvých, od života živých ničím nelišil. Nebožtík zde potkal své příbuzné a známé, žil s nimi a zabýval se dále tím, co dělal, ještě když byl naživu. Proto bylo povinností živých pochovat nebožtíka se všemi náležitostmi, jako je jídlo a oblečení, které by ve druhém světě mohl potřebovat.⁸⁸

⁸⁶ Детские заговоры. Народные заговоры и привороты. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.bibliotekar.ru/index.files/5zagovory2.htm>

⁸⁷ Погребально-поминальная обрядность. Шангина И.И. Семейный быт. [online]. [cit. 2014-03-20] Dostupné z: <http://edapskov.narod.ru/pskov/obrlcikla.htm#1>

⁸⁸ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s. 363. ISBN:5-93437-117-7

Podle Rusů byla člověku souzena určitá doba, kterou na světě prožije. Tuto dobu nazývali slovem *век*. Pokud žil člověk příliš dlouho, mohlo se o něm říci: „*Чужой век заживает*“, tzn. člověk žije na úkor doby někoho jiného.⁸⁹

Mezi lidmi panovalo přesvědčení, že člověk, který žil důstojně a bez těžkých hříchů, pokojně umře. A naopak hříšný člověk s nečistým svědomím bude mít těžkou smrt. O tom vypovídá i přísloví „*Смерть грехами страшна*“.⁹⁰

Zesnulý člověk byl v ruském jazyce označován několika názvy: *мертвец* (označení vychází ze staroslovanského slova *мъртъь*, což znamenalo mrtvý⁹¹; *мёртвый* - mrtvý), *умерший* (*умереть* - umřít, zemřít), *покойник/покойный* (*покой* - klid, *покойный* – klidný), *почивший/опочивший* (od slova *почить*, které pochází ze staroslovanského *citi*, což znamená v současném jazyce *тишина* – klid, ticho⁹²; *почить* – utichnout, usnout, usnout na věky).

Umírání člověka, stejně jako jeho narození, se dá v ruském jazyce vyjádřit mnoha synonymy: *помирать, мереть, скончаться, испускать дух, пасть (на поле сражения), приложиться к предкам*⁹³ *доходить, погибаться, задыхаться, замирать, защищать, издохнуть, издыхать*⁹⁴ apod.

A také frazeologismy:

- *Дышать на ладан*
- *На смертном одре*
- *Умирать / умереть на руках чьих, у кого*
- *Отойти в вечность*
- *Уснуть (замолкнуть) навеки*
- *Уходить / уйти в лучший мир*

⁸⁹ Похороны.Россия для всех [online]. © 2012-2013 [cit. 2014-02-26]

Dostupné z: <http://rus.rus4all.ru/customs/20130118/723757651.html>

⁹⁰ НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s.274. ISBN:528802197X

⁹¹ Мертвый. Этимологический словарь русского языка. [online]. © 2012 [cit. 2014-03-22]

Dostupné z: http://etymology-dictionary.info/%D0%AD%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B0/1957/%D0%9C%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D1%8B%D0%B9

⁹² Почить. Энциклопедии&словари [online]. © 2009-2013 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://enc-dic.com/krylov/Pochit-1882.html>

⁹³ Умирать. Sinonim.ru [online]. © 2008 – 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: http://sinonim.ru/word_s-111705.html

⁹⁴ Умирать. Classes.ru [online]. © 2014 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-75223.htm>

- *Уходить / уйти из жизни*
- *Испускать / испустить последний вздох, Отдавать / отдать богу душу*
- *Отправляться / отправиться к праотцам*
- *Отправляться / Отправиться на тот свет*
- *Оканчивать / окончить дни свои*
- *Отходить / Отойти в вечность*
- *Ложиться / леч в гроб (в могилу, в землю)*
- *Сходить / сойти в могилу*
- *Отдавать / отдать концы*
- *Протянуть ноги*
- *Приказать долго жить*
- *Сыграть в ящик*
- *Дать дуба*
- *Заснуть (уснуть) вечным (последним, могильным) сном*
- *Найти конец (кончину, смерть, могилу)*
- *Свернуть (себе) шею (голову, башку)⁹⁵*

3.2 Znamení blížící se smrti

Doba bezprostředně před úmrtím člověka (neboli *смертный/последний час*) se pomocí frazeologismů dá vyjádřit několika slovními spojeními:

- *Смотреть (глядеть) в могилу (в гроб)*
- *Стоять одной ногой в могиле*
- *На краю могилы (гроба)*
- *Не жилец (на белом свете)⁹⁶*
- *Быть при смерти*
- *Лежать (быть) на ложе смерти*
- *Смотреть (глядеть) смерти в глаза (в лицо)⁹⁷*

Odedávna si lidé v Rusku odůvodňovali blížící se smrt pomocí různých znamení. Je to mimo jiné i důsledek lidské nevědomosti, lidé si neuměli leccos logicky odůvodnit, proto začali věřit na znamení, duchy apod. To jim dávalo možnost „pochopit“ daný jev či událost. Tato moudra se samozřejmě předávala z generace na generaci a přežila tak v ústní lidové slovesnosti dlouhou dobu. Zde jsou příklady několika takových znamení:

⁹⁵ ЯРАНЦЕВ, Р.И. Словарь-справочник по русской фразеологии. Москва: Русский язык, 1981

⁹⁶ ЯРАНЦЕВ, Р.И. Словарь-справочник по русской фразеологии. Москва: Русский язык, 1981

⁹⁷ STĚPANOVA, L.I. Rusko-český frazeologický slovník. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN: 978-80-244-1750-9

1) Znamení smrti, spojená s nemocným

- Pokud je nemocný otočený na posteli ke stěně, umře;
- Jestliže nemocný neustále hledí do stropu, umře;
- Pokud dým stoupá z komína přímo, nemocný neumře;
- Nemocný se před smrtí vyměšuje v posteli – tzn. další úmrtí v rodině;⁹⁸

2) Znamení smrti, spojená se zvířaty:

- Vyjící pes s tlamou k zemi;
- Kočka, držící se v přítomnosti nemocného, nebo ležící na zádech pod stolem;
- Myši, šramotící okolo postele nemocného;
- Kohouti, kteří nezačnou včas kokrhat;
- Cvrček, létající v místnosti;

3) Znamení smrti, spojená s ptáky

Za symbol smrti byli vždy považováni draví ptáci – krkavec, jestřáb, výr, sova. Když se objevili u domu, znamenalo to, že vycítili svoji oběť- mršinu, zdechlinu.

- Krkavec krákající na střeše domu;
- Krkavec, který sedí na vrchu kostela (na kříži) – podle toho, ke kterému domu je otočený zády, tam bude nebožtík;
- Sup na kříži;
- Vlaštovka, holub nebo motýl, kteří vletí do domu – ti ztělesňovali duše mrtvých. Jejich přilet se vysvětloval jako návštěva duše nebožtíka, nebo jako přilet Božích poslů pro lidskou duši. V každém případě to znamenalo novou smrt.

---

⁹⁸Приметы и традиции, связанные со смертью, погребением.RITORG.BY [online]. [cit. 2014-03-22]
Dostupné z: <http://ritorg.by/primety-i-tradicii-svyazannye-so-smertyu-pogrebeniem.html>

4) Znamení smrti, spojená s přírodními jevy

- Pokud pokojová rostlina, která nikdy nekvetla, najednou v místnosti rozkvetne, znamená to smrt v rodině;
- Prší a zároveň svítí slunce – někdo se utopí;
- Padá hvězda;
- Kvílení meluzíny;
- Požár na hřbitově;

5) Ostatní znamení smrti

- Padající ikona ze zdi;
- Pláč nebo vzdechy domovního skřítky;
- Zvon, který se sám rozezvoní;
- Sborový zpěv na hoře, znějící o půlnoci – masová úmrtí (např. ve válce);⁹⁹

Na otázku, zda nemocný člověk umře nebo ne, si lidé odpovídali nejen těmito znameními, ale také s pomocí tzv. věštění. Např.:

- Vzali do levé ruky větvičku sporýše lékařského a zeptali se nemocného, jak se cítí. Pokud nemocný odpověděl, že lépe, měl by se uzdravit. V opačném případě mu předpovídali smrt.
- Položili nemocnému na hlavu vlaštovičnick. Jestliže začal zpívat, značilo to blízkou smrt, pokud začal plakat – uzdravení.
- Vložili na 24 hodin čerstvou kopřivu do nádoby s močí nemocného. Jestliže kopřiva zčernala – smrt, pokud zůstala zelená – uzdravení.
- Potřeli kouskem vepřového masa chodidlo nemocného a poté dali maso psovi. V případě, že jej pes snědl, vedlo to k uzdravení nemocného.
- Zapálili u nemocného svíčku. Jestliže hořel plamínek rovně, nemocný se měl zotavit, pokud se však plamínek vlnil, značilo to smrt.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Приметы смерти. Русские обычаи [online]. © 2008 [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: <http://russian-traditions.ru/pogrebenie/primety-smerti/>

¹⁰⁰ Приметы и традиции, связанные со смертью, погребением. RITORG.BY [online]. [cit. 2014-03-22]

3.3 Tradice, spojené s pohřbíváním

Pohřeb je komplex rituálně-magických činností. Všechny pohřební tradice byly charakteristické jak pro ruskou kulturu, tak i pro kulturu všech východních Slovanů. Bylo důležité nebožtíka vypravít na cestu do světa mrtvých.

Existovala řada pravidel, jak správně provést tyto rituály. O provedení se důkladně starali především staří lidé a hlavní účastníci obřadu, poněvadž díky svým zkušenostem dobře znali co a jak udělat. Podle národních představ mohlo vést narušení průběhu obřadu k nešťastným událostem v rodině, nebo v celé komunitě (např. neúroda, hlad, smrt nových členů komunity apod.).¹⁰¹

Národní tradice, spojené s pohřbíváním, můžeme rozdělit na tři základní etapy:

1. Obřadní činnosti, vykonávané před pohřbením zesnulého: příprava nebožtíkova těla, jeho umytí, ustrojení, položení do rakve; noční bdění u rakve mrtvého;
2. Obřady, spojené s pohřbíváním: vynesení těla, cesta na hřbitov, loučení se s nebožtíkem u hrobu, spuštění rakve do hrobu, návrat příbuzných a blízkých domů;
3. Smuteční hostina a vzpomínání na mrtvého = *поминки*¹⁰² (*поминки* - označení vychází ze staroruského slova *поминати*, což znamená *поминать* – vzpomínat, připomínat si);¹⁰³

3.3.1 Obřadní činnosti před pohřbením

První etapou bylo omývání nebožtíka. Procedura omývání je součástí rituálu, má však racionální jádro hygienické. Prováděli ji lidé, kterých si vážili pro jejich mravnost (stařenky a staříci, vdovy, staré panny atd.). Tito lidé nesměli být s nebožtíkem v příbuzenském vztahu. Dodržovalo se pravidlo, že nebožtíky mužského pohlaví myli muži a nebožtíky ženského pohlaví naopak ženy. Výjimka, při které se pravidlo nemuselo dodržovat, nastávala jen tehdy, pokud mrtvý umřel stářím. V takovém případě

Dostupné z: <http://ritorg.by/primety-i-tradicii-svyazannye-so-smertyu-pogrebeniem.html>

¹⁰¹ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.478-479.

ISBN: 5-210-01580-7

¹⁰² Подготовка к похоронам в православном обряде. Бальзамирование.ру[online]. © 2006-2014 [cit. 2014-02-25]

Dostupné z: <http://www.balzamirovanie.ru/podgotovka-k-pokhoronam-v-pravoslavnom-obryade.html>

¹⁰³ Поминки. Энциклопедии&словари [online]. © 2009-2013 [cit. 2014-03-23]

Dostupné z: <http://enc-dic.com/fasmer/Pominki-10261.html>

ztratil člověk podle tradičních představ příznaky pohlaví. Mrtvého nejprve svlékli (nahota značila návrat k přírodě). Omývání se konalo na zemi, nebo v rohu místnosti u pece. Tělo položili do necek, umyli teplou vodou, mýdlem a vytřeli do sucha. Vodu poté vylili na nějaké odlehlé místo, kam nikdo nechodí. V opačném případě by to přineslo neštěstí. Lidem, kteří mrtvého umývali, hned neděkovali. Věřilo se, že by umřel někdo další. Po umytí se ničili všechny použité věci, kromě mýdla. To použili na léčebné účely. Například si s ním umývali ruce, neboť věřili, že stejně jako mrtvého nic nebolí, tak i je nic bolet nebude apod.

Oblékáním nebožtíka se zabývali ti samí lidé, kteří jej předtím umývali. A stejně jako u omývání nebožtíka, snažili se tento rituál vykonávat mlčky.¹⁰⁴ Oblečení pro sebe a své muže šily ženy ještě za svého života. Pohřební oblečení ženy se skládalo z košile (obvykle lněné), sarafánu (šaty bez rukávu), punčoch, bílého šátku a láptí (lýkové boty). Muži se oblékal lněný oblek tmavé barvy, láptě stejně jako u ženy a na hlavu nasadili pokrývku. Lidé věřili, že mrtvý bude chodit na onom světě v oblečení, ve kterém je pohřben. Proto bylo nutné obléci nebožtíka dobře a do čistého. Oblečení by mělo být nové, prosté, lehké a podobné na běžně nošený úbor.¹⁰⁵ Mladou dívku pohřbívali ve svatebních šatech a na prst navlékli prsten.¹⁰⁶

K pohřbení nebožtíka byla nezbytná samozřejmě rakev. Tu vyráběli především dospělí muži, nejčastěji sousedi, blízcí známí a tesaři. Snažili se nepoužívat dřevo ze stromů, které sázel ještě žijící člověk. Také existovala pověra, že pokud je rakev moc malá, vyvolá u nebožtíka nevole a ten bude přicházet mezi živé, aby jim škodil. Naopak u příliš velké rakve se lidé obávali dalšího úmrtí mezi členy rodiny.

Rakev byla vnímána jako poslední obydlí mrtvého na věčnosti. Ženám do rakve kladli nedokončené ruční výrobky, nitě, jehlice (aby popřípadě mohly opravit své oblečení na onom světě), mýdlo, ručník, hřeben a vřeten s přízí. To vše zdůrazňovalo pokračování života v jiném světě. Na dno rakve dávali suché listí a pokrývali vše plátnem.

---

¹⁰⁴ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.478-479. ISBN: 5-210-01580-7

¹⁰⁵ Tamtéž s.611-612

¹⁰⁶ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s. 365. ISBN:5-93437-117-7

Mužům, kteří vyhotovili rakev, děkovali a hostili je, dokud se nebožtík nacházel ještě v domě. V okně mohl být zavěšen ručník, který značil úmrtí. Ručník tam visel ještě dalších čtyřicet dní po smrti nebožtíka, aby duše zemřelého mohla utřít slzy při opouštění domova. Nebožtík se nacházel v budově dva nebo tři dny a chodila se s ním loučit celá vesnice. U jeho nohou byl položen talířek, na který lidé dávali peníze. Ty se poté použily na církevní obřad. V noci u mrtvého seděli staří lidé. Ten nejgramotnější četl *Žaltář (Псалтырь)*, ostatní zpívali kánon. Jako první píseň zazněla *Когда наступит мой праздник*. Modlili se a seděli u nebožtíka každou noc. Příbuzní, zvláště děti a mladí svobodní, se drželi dále od domu, aby jim nemohl nebožtík uškodit, neboť ještě neměli dost životní síly. Dokud ležel mrtvý ještě v domě, nesměli zametat podlahu. A aby se nebožtíka nebáli, dotýkali se jeho nohou.

3.3.2 Obřady, spojené s pohřbíváním

Třetí den ráno šli muži (hrobaři) kopat hrob na hřbitov. Mezi nimi nesměl být žádný příbuzný nebožtíka. Poté co se hrobaři vrátili, začal se vynášet mrtvý z domu. Lidé četli kánon, hasili svíčky a dávali je do rakve. Rodina a sousedé se loučili s nebožtíkem. V tuto chvíli ho mohli požádat, aby předal vzkaz dávno mrtvým příbuzným. Také mu kladli do rakve drobné předměty, tzv. balíček/dárek (*передача* – od slova *передать* = něco předat). A do pusy nebožtíka vložili několik mincí, aby měl na výdaje v příštím životě. Mrtvého vynášeli z domu nohama napřed, aby se nemohl po pohřbu vrátit zpět. Věřili, že se může pak objevit a vzít si někoho s sebou do říše mrtvých. Na dvoře položili ještě rakev na lavičku a probíhalo opět loučení. Ženy, většinou příbuzné, začali naříkat (*причитать* – tzn. hlasitě plakat, stýskat si, oplakávat někoho). Toto naříkání bylo na pohřbech povinné. Výjimkou byly pohřby malých dětí. Tam měla matka zakázáno plakat, aby „neutopila dítě ve svých slzách“. Textů pro písně naříkajících (neboli *причитания, литания*¹⁰⁷, *плач*) bylo mnoho a s různými motivy. Například: Oplakávání otce:

„Голубочек мой родимой батюшка.

Куда же ты снарядился,

Во которую стороночку:

---

¹⁰⁷ Литания – vychází z pozdně latinského slova *litania*, což znamená prosba, modlitba, nebo píseň, obracející se k Bohu

Откуль я стану ждать?...¹⁰⁸

Oplakávání matky (na hřbitově):

„Вот пришла-то я к тебе, лебедушке,

Вот пришла-то я к тебе, родима матушка,

Крепко спишь ты, не разбудится,

Уж как встань, родима матушка,

Уж ты встань на ножки резвья,

Поднимитесь, тучи грозные,

Разбейте матушку гробову доску,...¹⁰⁹

Následoval pohřební průvod. V čele šla žena, která sypala na zem zrnka pro ptáčky (ptáci byly symbolem mrtvých duší). Za ní šel muž, který nesl ikonu nebo krucifix, pokrytý kouskem plátna. Potom šli muži a nesli rakev. Tito muži nesměli být příbuzní nebožtíka, poněvadž by se mohlo říkat, že mají radost z jeho smrti. V blízkosti rakve se nacházeli také duchovní a blízcí příbuzní. Průvod uzavírali známí a sousedé. V některých regionech šli v průvodu nejen příbuzní, ale také všichni vesničané. Jestliže byl hřbitov moc daleko, vezli rakev na voze, nebo v zimě na saních.

Konečné rozloučení s nebožtíkem a jeho vydělení ze světa živých se konalo při spouštění rakve do země (*предавали его земле¹¹⁰*). Uvnitř hrobu stáli dva muži a čtyři muži spouštěli rakev na provazech nebo plátně. Když byla rakev uvnitř, každý z pozůstalých přistoupil blíž a na víko rakve hodil tři hrsti hlíny se slovy: „*Мир праху¹¹¹*“ (tzn. Odpočívej v pokoji). Následně se hrob zasypal celý. Na hrob se položily květinové věnce, plátno s jídlem (placky, chléb apod.) a lidé se začali vracet do svých domovů, neotáčeje se nazpět. Doma si museli umýt ruce vodou, značilo to tzv. očistu. Tento rituál se dodržuje dodnes.¹¹²

¹⁰⁸ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМЕРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s.368. ISBN:5-93437-117-7

¹⁰⁹ Тамtéž s.438

¹¹⁰ ЯРАНЦЕВ, Р.И. Словарь-справочник по русской фразеологии. Москва: Русский язык, 1981

¹¹¹ тамtéž

¹¹² БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.479-482. ISBN: 5-210-01580-7

3.3.3 Smuteční hostina

Všichni, kteří se pohřbu zúčastnili, byli pozváni na pohřební hostinu, která se nazývala *поминки*. Ta se konala v den pohřbu, potom devátý a čtyřicátý den po pohřbu (někdy ještě třetí a dvanáctý den). Na této hostině se především vzpomínalo na mrtvého nebožtíka, mluvilo se o tom, jaký byl, o jeho skutečích atd. Podle národních pověr, anděl Hospodin (*ангел Господень*) přivádí třetí den duši nebožtíka k Bohu, aby se poklonila. V tento den se musí příbuzní za mrtvého pomodlit v kostele. V nadcházející dny putuje duše s andělem rájem i peklem. Devátý den duše odpočívá a navštěvuje rodný dům, hrob a místa, kde nebožtík konal dobro nebo hřešil. V tento den (*девятины* – od slova *девять*) se příbuzní musí opět za nebožtíka pomodlit. Čtyřicátý den anděl přivádí duši zpět k Bohu, kde dostává duše odměnu za zásluhy. Tehdy se koná poslední pohřební hostina (*сороковины, сорочины* – od slova *сорок*). Věřilo se, že nebožtík naposledy obědvá s příbuznými. U stolu se tedy nechalo pro mrtvého jedno prázdné místo a miska se lžící.

Každá pohřební hostina začínala odpoledne a skládala se ze tří částí. Ze začátku si nikdo z přítomných příbuzných za stůl nesměl sednout, jelikož existovala pověra, že za stolem obědvají mrtví. Poté měli jíst mrtví s živými a nakonec jen živí.¹¹³ Podávala se kaše, kterou připravovali z medu a pšeničných zrn. V dnešní době se tato kaše vaří z rýže, rozinek a medu. Následovalo několik dalších chodů. V závislosti na regionu to mohla být zelná polévka, boršč, kuřecí vývar, pirohy s všelijakými náplněmi a jako dezert sladké placky nebo pirohy a kompot.¹¹⁴

Na člověka, který zemřel, příbuzní nikdy nezapomínali. Chodili na hřbitov, kde na něj vzpomínali. Také se za něj modlili a zapalovali svíčky v kostele. Tyto zvyky se dodržují dodnes.

3.4 Národní zařikadla, chránící před nebožtíkem

Jelikož nebožtík a svět, do kterého se měl po své smrti dostat, představovali pro živého člověka něco nepoznaného a tajemného, je přirozené, že se lidé mrtvých báli. A

---

¹¹³ ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003, s. 367. ISBN:5-93437-117-7

¹¹⁴ БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005, s.482-483. ISBN: 5-210-01580-7

také toho, co by mohli po své smrti komu způsobit. Proto existovala různá zaříkadla, kterými se lidé před zesnulými jakoby chránili.

Například přitom, když vynášeli mrtvého z domu, obrátili jej ke slunci a řekli: „*Солнышко никогда в другую сторону не воротится, и ты уж не воротись.*“ Někdy lidé kladli kousek chleba do rakve se slovy: „*Вот тебе хлеб и лес, чтоб домой не лез*“, nebo „*На тебе хлеба край, только нас не задевай*“. Další zaříkadlo existovalo pro chvíli, kdy se člověk vracel ze hřbitova. To potom potichu třikrát za sebou pronesl: „*Ты за горой, я за другой, не видаться нам с тобой. Я приду, а ты не ходи.*“ Některá zaříkadla se pronášela na břehu řeky: „*Горе да беда, плыви с водой, радость да веселье, пойдём со мной*“, nebo „*Я за рекой, ты за другой, не видаться нам с тобой. Будь свят, лежи на своем месте.*“¹¹⁵

Všimněme si, že všechna zaříkadla byla namířena proti návratu zesnulého domů. V národních pověrách se totiž tradovalo, že nebožtík se může za určitých okolností vrátit a někoho s sebou odnést do říše mrtvých. Také se říkalo, že může škodit někomu, koho neměl za svého života rád, nebo kdo mu něco špatného udělal. Je tedy samozřejmé, že lidé chtěli věřit v moc zaříkadel a v jejich ochranu.

3.5 Svátky k uctění vzpomínky na zesulé

Důkaz toho, že Rusové na mrtvé nezapomínají, jsou i svátky, tzv. *поминальные дни* (*помянуть* – vzpomínat, připomínat si). Mezi tyto dny patří Radonica (*Радоница*), Duchovní sobota (*Духовская суббота*), což byla sobota před Dnem svaté Trojice¹¹⁶ a Dmitrijevska sobota (*Дмитриевская суббота*).

Radonica má v ruštině hned několik názvů – *Радоница, Радуница, Радовница*. V minulosti se tento den nazýval Den mrtvých (*Навий день, День мертвых*). V dnešní době můžeme slyšet i názvy jako *Могилки* nebo *Гробки*. Název *Радуница* je odvozen od slova *рад*, tzn., toto slovo skrývá význam radosti, radování se.

Svátek Radonica se slavil v úterý ve druhém týdnu (tzv. *фоминая неделя*¹¹⁷) po Velikonocích. Obvykle se v tento den vypravila celá rodina na hřbitov a vzpomínala na své blízké. Někdy s sebou nesli i jídlo, kterým hostili jak sebe, tak mrtvé. Na náhrobek

¹¹⁵Похоронные заговоры и заговоры от покойника. Народные заговоры и привороты. [online]. [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: <http://www.bibliotekar.ru/index.files/5zagovory2pohoronnye.htm>

¹¹⁶ Den svaté Trojice (День святой троицы) – slaví se 50 dní po Velikonocích

¹¹⁷ Фоминая неделя – následující týden po Velikonocích; pojmenovaný podle apoštola Fomy

pokládali chléb, lili mléko nebo víno. Sami potom jedli placky, vaječnu apod. Na hřbitově trávili většinou několik hodin, nebo i celý den. Přitom vzpomínali, zpívali, četli básně a vyprávěli zesnulému, co je nového. Když lidé ze hřbitova odcházeli, nechávali na hrobě jídlo a pití, jako pohoštění pro mrtvé.¹¹⁸ Tento svátek se dodržuje v Rusku dodnes. Lidé však nenosí už jídlo, pouze přijdou zavzpomínat k mohylám svých blízkých. A jelikož je Radonica těsně po Velikonocích, v některých oblastech se drží zvyk nosit na hřbitov velikonoční vejce a jiné ozdoby.¹¹⁹

Již zmiňovaná Duchovní sobota se slavila týden před Dnem svaté Trojice, který vycházel na padesátý den po Velikonocích. Byl to opět den vzpomínek na zesulé, kdy se lidé chodili na hřbitov za nebožtíky pomodlit a zavzpomínat si na ně. Pro období, kdy se Duchovní sobota slavila, byla symbolem bříza. Proto lidé na hřbitov nesli březové větvičky na ozdobení náhrobku. Také hroby čistili, opravovali a vkládali do vázy čerstvé květiny.

Dmitrijevská sobota byla podle historiků ustanovena knížetem Dmitrijem Donským. Na počest vítězství v bitvě na Kulikovském poli rozhodl Dmitrij Donský, že sobota před dnem sv. mučedníka Dmitrije Solunského (8.11.), bude svátek k uctění památky na mrtvé vojáky, padlé na Kulikovském poli.¹²⁰

Všechny tyto svátky se dodržují dodnes. Rusové jsou rádi, když si mohou na své blízké s někým společně zavzpomínat, popovídat si o nich. Zmíněné dny jsou i společenskou událostí, která je s uctěním mrtvých spojena.

---

¹¹⁸ НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s. 287-288. ISBN:528802197X

¹¹⁹ В России сегодня отмечают Радоницу. БСТ [online]. © ГУП ТРК «Башкортостан» РБ [cit. 2014-02-07]

Dostupné z: <http://tv-rb.ru/news/2013-05-14/v-rossii-segodnya-otmechayut-radonitsu/26559>

¹²⁰ НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002, s. 289-290. ISBN:528802197X

Závěr

Zrození, život a smrt člověka jsou natolik zásadní okamžiky v životě jednotlivce i celé společnosti, že se nutně musí odrazit a sehrát zásadní úlohu v kultuře, tradicích i rituálech jednotlivých národů. Ruská kultura a tradice poskytují v této oblasti velmi bohatou a nadmíru zajímavou látku ke zkoumání, neboť se jedná o kulturu velkého slovanského národa, jež je svébytná a navíc značnou měrou ovlivnila i kulturu evropskou a světovou. Úkolem mé bakalářské práce bylo zjistit, jak v Rusku lidé chápali narození a smrt člověka v minulosti, jaké tradice a obřady se k těmto událostem pojily a dohledat slovní zásobu, která s touto sférou lidové kultury souvisela. V zájmu co největší objektivity jsem čerpala a porovnávala ověřené informace především z ruských i českých knih, ruských i českých internetových stránek. Vítaným zdrojem informací byly i osobní konzultace s vyučujícími jak na Univerzitě Palackého v Olomouci, tak na Univerzitě v Kostromě při mém studijním pobytu v Rusku.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části (která je dále rozdělena na pět podkapitol) se dozvídáme, že obřady vznikaly jako vyjádření určité události, zobrazení jejího charakteru a představ lidí. Nastiňuji zde to, s čím byly obřady spojovány a k čemu sloužily. Malá podkapitola je věnována obřadní poezii. Ta při obřadech hrála velice důležitou roli a také se díky ní můžeme v dnešní době dozvědět více o staroruské kultuře. Dále se zabývám ruskými historiky, kteří folklór a s tím spojené obřady zkoumali. Poté se přesouvám do oblasti ruské kultury, kde popisují dělení obřadů a na konci teoretické části se věnuji základním specifickým obřadům smrti a narození v ruské kultuře.

Praktická část obsahuje dvě hlavní kapitoly a s nimi spojených několik menších podkapitol. První kapitolou je narození člověka v minulosti a s tím spojené obřady. V podkapitolách popisují obřady a tradice od početí dítěte až po jeho narození a pokřtění. Také je zde objasněno chování lidí v určitých situacích a jejich chápání skutečností. Postupně se zabývám početím, těhotenstvím ženy, porodem dítěte, samotným novorozencem, obřady (spojenými s narozením dítěte) a nemanželským dítětem. Také uvádím obřadovou poezii a určité slovní obraty či frazeologismy, které s touto problematikou souvisí.

Druhá kapitola popisuje úmrtí člověka v minulosti a s tím spojené obřady. Zpočátku se zabývám uchopením tématu smrti z pohledu ruské kultury a tradic. Popisují

určitá znamení, která měla podle souvisejících pověr napovědět smrt člověka. Další částí jsou obřady a tradice, které se pojí k pohřbívání zesnulého. Zde uvádím souhrn činností, které lidé vykonávali po smrti blízkého člověka a jakým způsobem bylo nutné tyto činnosti vykonávat (umytí a oblékání nebožtíka, vyhotovení jeho rakve, vykopání hrobu, loučení s nebožtíkem, průvod na hřbitov a pohřeb). A jelikož zesnulí vzbuzovali vždy určité obavy až strach, věnuji se také zaříkáním, která měla před nebožtíkem a světem mrtvých ochránit. Ke konci této kapitoly popisuji, jakým způsobem probíhala smuteční hostina a jaké jídlo se u této příležitosti podávalo. A nakonec uvádím svátky, které se vztahují k uctění mrtvých a které existují do dnešních dob. Stejně jako předešlou kapitolu, i tuto doplňuji o frazeologismy či slovní spojení, související s danou tematikou.

Obřady a tradice, které jsem ve své bakalářské práci popsala, byly opředeny určitou magičností a tajemnem. To bylo způsobeno tím, že úroveň poznání okolního světa a prostředí v té době nebyla na takové úrovni, jako je dnes. Lidé si tak nemohli vědecky odůvodnit spoustu věcí a událostí, a proto, k vysvětlení zatím nepoznaného, začaly vznikat legendy a mýty, týkající se narození a smrti člověka. Tyto legendy však mají ve většině případů racionální jádro. Rituální obal (forma podání) byl svým způsobem zárukou předávání empirických poznatků dalším generacím. Postupem času se ale magičnost a mytologie začaly z lidové kultury vytrácet, přičemž největší přelom nastal nástupem osvícenství a s tím souvisejícím velkým rozmachem vědy a vzdělání, širokých lidových vrstev, kolem 19.-20. století. V malých městech a na vesnicích se sice nějaké obřady a s nimi spojené tradice dodržují dodnes, ale ve velkých městech se tato sféra lidové kultury začíná vytrácet víc a víc. Je to dáno i tím, že se tam díky mnohonárodnostnímu složení obyvatel směšuje několik kultur dohromady, stírají se tak mezi nimi rozdíly a tudíž se i vytrácí národní identita. I když se některé tradice nezachovaly dodnes, můžeme jejich odkaz nalézt v ústní lidové slovesnosti, v poezii či próze, nebo ve slovní zásobě, kterou má ruský národ velmi bohatou.

Téma bakalářské práce je natolik zásadní i zajímavé, že by jistě umožnilo i rozsáhlejší práci. Přesto bylo pro mě její zpracování velkým přínosem, neboť mi umožnilo zpracovat mnoho nových informací na dané téma z literatury, internetu i z osobních konzultací. Umožnilo mi dotknout se kořenů ruské kultury a bohatých ruských tradic, uvědomit si sounáležitost této velké slovanské kultury s naší českou kulturou a tradicemi. Studium ruské literatury pak upevnilo a rozšířilo i mou slovní zásobu.

РЕЗЮМЕ

Дипломная работа посвящена теме «Рождение и смерть в русской народной культуре». Рождение и смерть – это главные пределы в человеческой жизни, они представляют начало и конец, поэтому с ними связано много разных обрядов и традиций. Цель моей работы - изучить обряды в русской культуре, связанные с рождением и смертью человека. Также я сосредоточилась на том, как люди эти обряды понимали и по какой причине они их совершали. Ещё я в работе привела русскую лексику и специальные тексты, связанные с изучаемой областью обрядовых действий. Мои исследования охватывают период, начиная с принятия христианской религии на Руси и заканчивая 19 – 20 веками.

Представленная работа состоит из двух частей: теоретической и практической. Теоретическая часть посвящена рассмотрению обрядов с общей точки зрения, исследованию их специфики и типологии в традиционной русской культуре. В практической части детально анализируются обряды рождения и похоронные обряды в русской культурной традиции на протяжении 10 – 19 веков.

Теоретическая часть разделена на пять глав. В первой представлено определение обряда и его функций, изучены виды обрядовой поэзии, история исследования обрядов в русской этнографии, возникновение обрядов и их разделение, специфика обрядов рождения и смерти в русской культурной традиции.

В первой половине теоретической части показано, что обряд является торжественным действием, воплощающим в себе религиозные представления и традиции. Обрядовые действия могли быть магическими, символическими или игровыми. Символические и игровые элементы характерны для обрядов, возникших позднее, тогда как магические элементы характерны для связанных с примитивным образом жизни обрядов. Особым типом обрядов было гадание, с помощью которого люди пытались предсказывать будущее. Важным элементом обрядов являлась обрядовая поэзия, включающая в себя заговоры, стихотворения, песни, причитания и т. д. В ней отражается наследство предков и система их представлений, которые могут помочь лучше изучить указанную область народной культуры.

Следующая часть работы связана с исследованием обрядов в русской этнографии, она описывает историческое развитие методов исследования фольклора, имена выдающихся ученых, работавших в этой области, их труды и подходы к исследованию материала. Заметим, что указанные исследования начинаются уже во второй половине 19 века. Самыми известными русскими исследователями этой сферы народной культуры считают Д. К. Зеленина и П. Г. Богатырева. Следует также упомянуть возникновение этнолингвистической школы, основанной Н. И. Толстым в 1970 году.

Вторая половина теоретической части посвящена происхождению и типологии обрядов в русской культуре. Русская культура уходит корнями в славянскую культуру, а это значит, что большая часть обрядов зародилась уже в древнеславянский период. Обряды возникали на основе религии, трудовых процессов, отдыха и быта людей. Уже славяне начали разделять обряды на календарные и семейные. Календарные обряды были связаны с временами года и имели отношение к сельскому хозяйству, почитанию природных богов и божеств (природных стихий). Семейные обряды, или же обряды перехода, относились к жизненному циклу и были призваны изменить социальное положение человека. Во время этих обрядов люди отмечали важные жизненные события, например, рождение, свадьбу, похороны и т.д.

Пятая глава описывает основную характеристику обрядов рождения и смерти в русской культуре. Указанные обряды являлись обрядами перехода, поскольку были связаны с изменением социального положения людей, в них участвовавших. Каждый из этих обрядов содержит много ритуальных действий, с помощью которых люди хотели оказать влияние на ход обряда и его последствия в будущем.

Практическая часть разделена на две основные главы: рождение ребёнка и связанные с этим обряды, смерть человека и связанные с этим обряды. Стоит отметить, что каждая из глав имеет ещё несколько подразделов.

Рождение ребёнка воспринималось как божье благословение. Дети являлись богатством семьи, а материнство имело для женщины большое значение. Поэтому возникали разнообразные обряды и обычаи, которые должны были женщину и ребёнка предохранить от воздействия злых сил. Так как русские очень суеверные,

большинство обрядов касалось защиты от нечистых сил, которые, согласно народным суевериям, могли женщине, ребёнку или целой семье навредить. Бесплодие женщины воспринималось как божье наказание за грехи, которые она или её муж совершили в прошлом. Однако существовало много поверий относительно того, как бесплодие вылечить. Также существовали поверья, касающиеся ситуации, когда женщина хотела избежать беременности (например, в случае юного возраста или внебрачных отношений). Беременная женщина должна была соблюдать определенные предписания (или, вернее, советы), чтобы ничего страшного не случилось ни с ней, ни с её ребёнком. Эти правила передавались из рода в род. Надо отметить, что указанные предписания - это в большинстве случаев обусловленные действия, к которым постепенно прикрепилась мифологическая оболочка. Например, женщина не должна была выходить на улицу после сумерек, ходить на кладбище, совершать некоторые проступки и т. п. Во время родов роженица становилась т.н. нечистой и её перемещали в такие места, как баня, хлев и т.д. Рождение ребёнка считалось большим секретом, поэтому семья скрывала время родов от чужих людей. Важной помощницей при родах была повитуха. Она представлялась людям связующим между миром мертвых (потусторонним миром) и миром живых. Повитуха помогала роженице преодолеть момент родов наилучшим образом.

Новорождённый являлся секретом и загадкой для людей потому, что он пришёл из потустороннего мира, о котором никто ничего не знал. Это мнение отражается в лексике семейных ритуалов, описывающей новорождённого как что-то найденное, чужое, приобретённое. После рождения ребёнка повитуха его умывала. Это имело как гигиеническое значение, так и мифологическое. Она как бы сводила на нет следы потустороннего мира. Также повитуха проводила ритуалы, которыми хотела повлиять на будущее и характер ребёнка. Люди были уверены даже в том, что физические свойства могут оказать влияние на будущее новорождённого. После рождения ребёнка происходило несколько обрядов. Самыми важными являлись идентификация ребёнка, обряд имянаречения, обряд откликания, крестины и очистительные обряды. Все вышеприведённые обряды сопровождала обрядовая поэзия. При обряде идентификации ребёнка люди осматривали его тело и, в соответствии с родинками, предсказывали новорождённому будущее. Обряд откликания должен был укрепить позицию

ребёнка в семье. Обряд имянаречения осуществлялся одновременно с крестинами. При этом обряде ребёнку давали имя, в большинстве случаев - имя святого. Однако до принятия христианства существовал обычай давать ребёнку имя, описывающее его внешность, характер. Также имя могло играть охранную роль. Самым значительным обрядом являлись крестины. Они означали для ребёнка начало его жизненного пути, приближение к богу и православной церкви, введение его в культурную и социальную среду. Большое значение на крестинах имели кумовья, которых считали божьими представителями биологических родителей. Люди верили, что кумовья могут повлиять на будущее ребёнка. Новорождённого крестили в церкви, а затем все участники перемещались домой, где происходил большой пир. После крестин совершался очистительный обряд (размоины), при котором повитуха и роженица с помощью воды избавлялись от следов потустороннего мира.

Последний подраздел посвящен теме внебрачного ребёнка. В большинстве случаев люди к женщине, имеющей внебрачного ребёнка, относились с пренебрежением. Отрицательное мнение о внебрачном ребёнке пропагандировала, прежде всего, православная церковь. Однако существовали области, в которых люди относились к женщине толерантно и помогали ей.

Вторая глава практической части работы посвящена смерти человека. Здесь осуществлена попытка объяснить, как люди понимали смерть и как они с ней смиряться. Русские не считали смерть абсолютным концом жизни, а только переходом в иной мир – мир мертвых. Похоронные обряды и ритуалы возникали с той целью, чтобы покойника отправить надлежащим образом в последний путь, а также с целью помочь родственникам смириться со смертью близкого человека. И так же, как обряды рождения, обряды смерти были сопровождаемы богатой обрядовой поэзией.

В дальнейшем тексте работы описаны приметы, связанные с близостью смерти, например, с природными действиями, домашними животными, птицами и т.п. Из этого подраздела также можно узнать, какие способы гадания люди использовали, чтобы предсказать больному смерть или выздоровление.

Далее речь идёт о всех традициях и ритуалах, связанных с погребением покойника. Эту часть можно разделить на действия, осуществляющиеся перед

похоронами, действия, связанные с похоронами, и поминальную трапезу. После смерти человека совершался ритуал омовения покойника и ритуал его обряжения. Следующей необходимостью являлось изготовление гроба, с чем справлялись взрослые мужчины и плотники. Гроб считался последним жилищем мертвого человека, поэтому в него клали необходимые для усопшего вещи. Покойника оставляли в доме три дня после его смерти, причём у тела по вечерам сидели пожилые люди, которые читали псалтырь, пели песни и молились. На третий день утром мужчины выкапывали могилу. После этого родственники выносили гроб с покойником из дома, потом совершалась похоронная процессия, в которой принимали участие родственники, священник и знакомые покойника. Важным элементом похорон являлось причитание. Последнее прощание с мертвым происходило на кладбище, где священник произносил речь, все молились и засыпался гроб. Затем участвующие возвращались домой. После похорон члены семьи умершего готовили поминальную трапезу, на которую приглашали близких знакомых. Трапеза (поминки) происходила ещё и на девятый и сороковой дни после похорон. На поминках люди вспоминали покойника и молились за него.

Далее в этой главе обращено внимание на заговоры, предназначенные для защиты от покойника и мира мертвых. Поскольку покойник и мир мертвых являлись чем-то неизведанным и загадочным, люди, естественно, этого боялись. Заговоры были нацелены прежде всего против возвращения покойника домой.

В последней части дипломной работы описаны праздники, связанные с поминовением мертвых, в число которых входят Радоница, Духовская суббота и Дмитриевская суббота. Во время Радоницы семьи отправлялись на кладбище и там вспоминали своих родственников. Обычно они проводили на кладбище почти весь день. Духовская суббота тоже являлась днём воспоминания о мертвых. Люди ходили на кладбище, при этом они чистили, убирали могилы и приносили живые цветы. По словам историков, Дмитриевскую субботу ввел князь Дмитрий Донской - она была установлена в память солдат, погибших на Куликовом поле. Все вышеуказанные праздники русские соблюдают до сих пор.

Обряды и традиции, изученные в дипломной работе, были связаны с загадочностью и магией. Это было обусловлено тем, что человек был бессилен перед окружающим его миром природы. Постепенно, с развитием научных знаний,

магия и мифология начали исчезать из народной культуры, причём самый существенный перелом наступил приблизительно в 19 – 20 веках. Однако в маленьких городах и деревнях люди некоторые обряды и с ними связанные традиции соблюдают и до сегодняшнего дня. В то же время в крупных городах (Санкт-Петербург, Москва) в наше время смешивается много разных национальностей и их культур, поэтому стирается разница между этими культурами и забывается большинство обрядовых традиций. Хотя некоторые древние традиции не сохранились, их следы можно найти в устном народном творчестве, в поэзии или песнях, а также в лексике, фразеологии и обрядовых текстах, которой русский народ очень богат.

BIBLIOGRAFIE

Knížní zdroje v českém jazyce:

1. LUTOVSKÝ, M. Hroby předků. Praha: Academia, 1996. ISBN:80-200-0567-6

Knížní zdroje v ruském jazyce:

2. БАРАНОВ, А.А. и кол. Русские дети-основы народной педагогики. Санкт-Петербург: Искусство, 2006. ISBN:5-210-01501-7
3. БАРАНОВ, Д.А. и кол. Мужики и бабы. Санкт-Петербург: Искусство, 2005. ISBN: 5-210-01580-7
4. ЖИГУЛЕВ, А. Русские народные пословицы и поговорки. Москва: Московский рабочий, 1958.
5. ЗУЕВА, Т.В., КИРДАН, Б.П. Русский фольклор. Москва: Флинта, 1998. ISBN: 5-89349-117-3
6. ЛАВРЕНТЬЕВА, Л.С. СМИРНОВ, Ю.И. Культура русского народа. Санкт-Петербург: Паритет, 2003. ISBN:5-93437-117-7
7. НИКИТА, А.В. Русская традиционная культура. Санкт-Петербург: Изд. С-П университета, 2002. ISBN:528802197X

Slovníky v českém jazyce:

8. FILIPEC, J. a kol. Slovník spisovné češtiny. Praha: Academia, 1994. ISBN: 80-200-0493-9
9. STĚPANOVA, L. I. Rusko-český frazeologický slovník. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN: 978-80-244-1750-9

Slovníky v ruském jazyce:

10. БЕЗДЕК, Я. Русско-чешский и чешско-русский словарь. Москва: Рус.яз. Медиа, 2006. ISBN: 5-9576-0253-1
11. ЯРАНЦЕВ, Р.И. Словарь-справочник по русской фразеологии. Москва: Русский язык, 1981.

Internetové zdroje:

České:

1. Před porodem neležte, bude vás méně bolet. OnaDnes.cz [online] © 1999–2014 [cit. 2014-01-27]
Dostupné z: http://ona.idnes.cz/pred-porodem-nelezte-bude-vas-mene-bolet-fdc-/deti.aspx?c=A090623_103038_tehotenstvi_pet

Ruské:

2. Академик. Причитания [online] © 2000-2013 [cit. 2014-03-10].
Dostupné z: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/5888/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F
3. Божатый. Словарь Даля. [online] [cit. 2014-03-12]
Dostupné z: <http://www.slova.ru/article/1929.html>
4. В России сегодня отмечают Радоницу. БСТ [online] © ГУП ТРК «Башкортостан» РБ [cit. 2014-02-07]
Dostupné z: <http://tv-rb.ru/news/2013-05-14/v-rossii-segodnya-otmechayut-radonitsu/26559>
5. Восприемник. Classes.ru [online] [cit. 2014-03-12]
Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-2162.htm>
6. Два издания книги П.Г. Богатырева «Магические действия, обряды и верования Закарпатья» (1929/1971): научный и общественный контекст. Андрей Топорков. [online] [cit. 2014-03-30].
Dostupné z: <http://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/014online/toporkov.pdf>
7. Детские заговоры. Народные заговоры и привороты. [online] [cit. 2014-03-20]
Dostupné z: <http://www.bibliotekar.ru/index.files/5zagovory2.htm>
8. Заметки по истории Славян. Календарные праздники древних Славян [online] [cit. 2014-03-06].
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>
9. Как возникли обычаи, обряды и традиции? [online] © 2000-2002 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://karpattour.narod.ru/obich1.htm>
10. Как называли детей наши предки? О древнерусских именах. Школа жизни.ру [online] ©2000–2014 [cit. 2014-03-12]
Dostupné z: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26281/>
11. Календарные обряды и праздники. Завтра сессия. [online] © 2006-2014 [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=338>
12. Календарные праздники древних славян. Русь обетованная. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>
13. Коливо. Словарь иностранных слов. [online] ©2009-2011 [cit. 2014-03-12]
Dostupné z: <http://www.megaslov.ru/html/k/kolivo.html>
14. Крещение ребёнка. Приметы и обряды, связанные с крещением ребёнка. Жизнь современной женщины [online] [cit. 2014-03-12]

- Dostupné z: <http://www.alegri.ru/fyen-shui/primety-i-sovety/kreschenie-rebenka-primety-i-obrjady-svjazanye-s-krescheniem-reb-nka.html>
15. Кум. Яндекс словари. [online] [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/~%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%AD%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%9A%D1%83%D0%BC/>
  16. Мертвый. Этимологический словарь русского языка. [online] © 2012 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: http://etymology-dictionary.info/%D0%AD%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B0/1957/%D0%9C%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D1%8B%D0%B9
  17. Можно ли определить пол ребенка по форме живота. IVONA bigmir)net [online] © 2000-2014 [cit. 2014-01-27]. Dostupné z: <http://ivona.bigmir.net/pregnancy/article/361967-Mozhno-li-opredelit--pol-rebenka-po-forme-zhivota>
  18. Незаконнорожденные дети в истории России. Библиофонд [online] © 2003 - 2009 [cit. 2014-03-11] Dostupné z: http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=448456#_Тoc251580256
  19. Незаконнорожденные дети в России. Аврора [online] © 2001 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://aurora.mybb2.ru/viewtopic.php?t=1741>
  20. Обряд . Яндекс словари. [online] © 2001–2014 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/>
  21. Обряд это. Мой словарь. [online] © 2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://my-dictionary.ru/word/18646/obryad/>
  22. Обрядовая поэзия. Яндекс словари. [online] © 2001–2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://slovari.yandex.ru/~%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%91%D0%A1%D0%AD/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%8D%D0%B7%D0%B8%D1%8F/>
  23. Обряды жизненного цикла. Шангина И.И. Семейный быт. [online] [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://edapskov.narod.ru/pskov/obrlcikla.htm>
  24. Обряды и обычаи древних славян. Реферат на тему Обряды и обычаи древних славян [online] © coolreferat.com [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://www.coolreferat.com/>
  25. Обычай. Энциклопедии&словари. [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: http://enc-dic.com/enc_big/Obychaj-41810.html
  26. Повивать. Тольковый словарь русского языка [online] [cit. 2014-03-11] Dostupné z: <http://www.vedu.ru/expdic/88497/>
  27. Погребально-поминальная обрядность. Шангина И.И. Семейный быт. [online] [cit. 2014-03-20] Dostupné z: <http://edapskov.narod.ru/pskov/obrlcikla.htm#1>
  28. Подготовка к похоронам в православном обряде. Бальзамирование.py [online] © 2006-2014 [cit. 2014-02-25]

- Dostupné z: <http://www.balzamirovanie.ru/podgotovka-k-pokhoronam-v-pravoslavnom-obryade.html>
29. Поминки. Энциклопедии&словари [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-23]
Dostupné z: <http://enc-dic.com/fasmer/Pominki-10261.html>
  30. Похороны.Россия для всех [online] © 2012-2013 [cit. 2014-02-26]
Dostupné z: <http://rus.rus4all.ru/customs/20130118/723757651.html>
  31. Похороны Костромы. Российский этнографический музей. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z:<http://www.ethnomuseum.ru/section62/2092/2089/4195.htm>
  32. Похоронные заговоры и заговоры от покойника. Народные заговоры и привороты. [online] [cit. 2014-02-25]
Dostupné z: <http://www.bibliotekar.ru/index.files/5zagovory2pohoronnye.htm>
  33. Почить. Энциклопедии&словари [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-22]
Dostupné z: <http://enc-dic.com/krylov/Pochit-1882.html>
  34. Правовое положение внебрачных детей в русском селе конца XIX – начала XX века [online] ©2000-2014 [cit. 2014-03-11]
Dostupné z: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-175095.html>
  35. Праздники древних славян. Astrostar.ru[online] © 2011-2014 [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://ancient.astrostar.ru/slavjane/56112.html>
  36. Привороги. Обряд похорон у Русских [online] © 2013 [cit. 2014-03-10].
Dostupné z: <http://privorogi.ru/magiya/obryad/obryad-pohoron-u-russkih.html>
  37. Привороги. Обряды на Руси [online] ©2013 [cit. 2014-03-05].
Dostupné z: http://privorogi.ru/magiya/obryad/obryadyi-na-rusi.html#a_0
  38. Приметы и традиции, связанные со смертью, погребением.RITORG.BY [online]. [cit. 2014-03-22]
Dostupné z: <http://ritorg.by/primety-i-tradicii-svyazannye-so-smertyu-pogrebeniem.html>
  39. Приметы смерти.Русские обычаи [online] © 2008 [cit. 2014-02-09]
Dostupné z: <http://russian-traditions.ru/pogrebenie/primety-smerti/>
  40. Религия древних славян. NSportal.ru[online] © 2010-2014 [cit. 2014-03-06].
Dostupné z: <http://nsportal.ru/vuz/geograficheskie-nauki/library/-religiya-drevnikh-slavyan>
  41. Ритуал. Энциклопедии&словари. [online] © 2009-2013 [cit. 2014-03-05].
Dostupné z: http://enc-dic.com/enc_big/Ritual-50980.html
  42. Родильно-крестильный обряд как один из основных элементов семейной обрядности. Библиофонд. [online] © 2003 – 2009 [cit. 2014-03-07].
Dostupné z: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=662318>
  43. Родить. Classes.ru [online] © 2014 [cit. 2014-03-30]
Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-75223.htm>
  44. Рождение ребёнка.Жизнь современной женщины. [online] [cit. 2014-03-27].
Dostupné z: <http://www.alegri.ru/fyen-shui/primety-i-sovety/rozhdenie-rebenka-primety-i-obryadyi-svjazanye-s-rozhdeniem-rebenka.html>
  45. Рождение ребёнка. Приметы и обряды, связанные с рождением ребёнка. Жизнь современной женщины[online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.alegri.ru/fyen-shui/primety-i-sovety/rozhdenie-rebenka-primety-i-obryadyi-svjazanye-s-rozhdeniem-rebenka.html>
  46. Семейно-бытовые обряды. Родильные и свадебные обряды. Дружка [online] [cit. 2014-03-06].
Dostupné z: <http://www.licey.net/lit/istok/family>

47. Славянский развлекательно-познавательный информационно-новостной ресурс. Славянские обряды и ритуалы [online] [cit. 2014-03-05].
Dostupné z: <http://www.blagievosti.ru/1404-slavyanskie-obryady-i-ritualy.html>
48. Традиции наших предков. Новый Акрополь [online] © 1986–2014 [cit. 2014-04-05]
Dostupné z: <http://www.newacropol.ru/activity/volonter/ecology/birds/bird-day-3/>
49. Умирать. Classes.ru [online] © 2014 [cit. 2014-03-31]
Dostupné z: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-75223.htm>
50. Умирать. Sinonim.ru [online] © 2008 – 2014 [cit. 2014-03-31]
Dostupné z: http://sinonim.ru/word_s-111705.html
51. Человек и наука. Рождение и смерть в пространстве диалекта [online] [cit. 2014-03-07].
Dostupné z: <http://cheloveknauka.com/v/46140/d#?page=4>

PŘÍLOHY

Příloha č.1 – doplnění informací o kalendářních obřadech

Jarní obřady:

1. *Заклички весны* (vítání jara)

Jaro znamenalo vždy nový začátek po dlouhé zimě, toto období bylo dlouho očekávané a přinášelo lidem radost, proto se vítání jara konalo častěji, než jen jednou. První *заклички* se konaly většinou v období, když začal tát sníh, ptáci se vraceli z teplých krajín a příroda se začala jakoby probouzet ze zimního spánku. Další, asi nejvíce příhodné a oblíbené datum pro svátek vítání jara, bylo 22. března, což je i datum jarní rovnodennosti. V tento den Slované (a později i Rusové) slavili svátek *Жаворонки* (svátek skřivánů). Říkalo se, že ptáci s přiletem přináší na svých křídlech teplé jaro. S tím byla spojena i pověra, že 22. března přilétá z teplých krajín čtyřicet různých druhů ptáků a jako první se objeví skřivánek. Třetí a poslední datum pro vítání jara bylo 7. dubna. V tento den existoval oblíbený zvyk vypouštět ptáčky na svobodu, což symbolizovalo také osvobození se přírody od tuhé zimy.

Svátek vítání jara se konal kolem obřadního stromku, který byl ozdoben pentlemi, zvonečky a různými dalšími barevnými dekoracemi. S tímto stromkem lidé obcházeli celou vesnici, aby ho mohl každý něčím ještě dozdobit a poté stromek donesli na místo oslav. Hospodyňky v tento den pekly slané nebo sladké bochánky ve tvaru ptáčků a rozdávaly je příbuzným a známým, aby i k nim přišlo jaro. Oblíbenou dětskou hrou, spojenou s vítáním jara, byl *Ручеёк* (potůček), což se dá srovnat s českou hrou, nazvanou Zlatá brána. Tato hra symbolizovala tekoucí potok a s tím i blížící se jaro.¹²¹

---

¹²¹ Традиции наших предков. Новый Акрополь [online] © 1986–2014 [cit. 2014-04-05]
Dostupné z: <http://www.newacropol.ru/activity/volonter/ecology/birds/bird-day-3/>

Svátek *Заклички весны* byl doprovázen také různými písněmi a básničkami, nazývanými *веснянки*. Např.:

*„Приди к нам, весна,
Со радостью!
Со великою к нам
Со милостью!
Со рожью зернистою,
Со ячменем усатым,
Со просом, со гречею.
Со калиной – малиною,
Со черной смородиною,
С грушами, со яблоками,
Со пшеничкой золотистою,...“¹²²*

2. Пасха (Velikonoce)

Přestože *Пасха* je v dnešní době považována za svátek pravoslavný, v minulosti tomu tak nebylo. Tento svátek, stejně jako svátek předešlý, oslavoval příchod jara. Tradice malovaných vajec symbolizovala obrození (vejce = začátek života), proto se část vajec dávala také skotu, aby se úspěšně rozmnožoval. Oblíbenou činností v tento den bylo houpání se na houpačce. Věřilo se, že čím výše se člověk vyhoupnul, tím výše (nebo

---

¹²² ЗУЕВА, Т.В., КИРДАН, Б.П. Русский фольклор. Москва: Флинта, 1998. ISBN: 5-89349-117-3

lépe) měly vyrůst i klasy a jiné rostliny či byliny. V den *Пасхи* lidé rovněž tančili a zpívali písně o lásce.¹²³

3. *День Егония*

Svátek se slavil 6. května (*день св. Георгия*). Jelikož podle staré tradice byl *св. Георгий* (sv. Jurij) považován za patrona dobytku a hospodářství, rituální obřady na jeho počest měly zemědělský charakter. Obvykle se v tento den poprvé po dlouhé zimě vyháněl skot na pastvu s pomocí vrbových prutů. Vrba byla prvním stromem, který po zimě ožívá a dotyk jejích větví měl skotu zajistit lepší plodnost. Ženy v tu dobu pekly pečivo ve tvaru koní a koz.¹²⁴

4. *Праздник Троицы*

V období měsíce května, kdy pomalu končilo jaro a začínalo léto, lidé oslavovali *Праздник Троицы*. Jelikož pro toto období byla symbolem bříza, v den oslav vesničané

¹²³Календарные праздники древних славян. Русь обетованная. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

¹²⁴Календарные праздники древних славян. Русь обетованная. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

jednu pokáceli, ozdobili a poté s ní chodili po dědině a zpívali písně. Také bylo zvykem ulamovat březové větvičky a pohazovat je po polích, aby byla země úrodná. Mladé dívky vily věnce a rozdávaly si je s přáním šťastného života a brzkého manželství.¹²⁵

Někdy se k tomuto svátku připojil i rituál vynášení Kostromy (*похороны Костромы*), což je podobný zvyk jako v České republice vynášení Moreny. Většinou mladé dívky nebo chlapci vyrobili ze slámy pannu a nastrojili ji do ženského oblečení. Poté ji průvod lidí nesl k lesu nebo k vodě. Tam ji buď zakopali do země, nebo vhodili do vody. V některých oblastech Kostromu spálili na předem zhotovené hranici. Celý rituál byl provázen tanci, písněmi či hrami. Tato tradice mohla mít několik variant vysvětlení. Buďto Kostroma symbolizovala úrodnost a tím, že ji „pohřbili“ do země, si lidé zajistili úrodný rok. Další možnost objasnění se váže ke světu mrtvých, kdy Kostroma představovala rusalku a lidé chtěli s její pomocí vyhnat ze své blízkosti všechny zlé bytosti, které přišly ze záhrobí.¹²⁶

Příklad poezie, spojené s vynášením Kostromy:

„Кострома, Кострома,
Ты нарядная была,
Развеселая была,
Ты гульливая была!
А теперь, Кострома,
Ты во гроб легла!
И к тебе ль, Костроме,
Сошлись незваные сюда...“¹²⁷

---

¹²⁵Праздники древних славян. Astrostar.ru[online] © 2011-2014 [cit. 2014-03-10]

Dostupné z: <http://ancient.astrostar.ru/slavjane/56112.html>

¹²⁶Похороны Костромы. Российский этнографический музей. [online] [cit. 2014-03-10]

Dostupné z:<http://www.ethnomuseum.ru/section62/2092/2089/4195.htm>

¹²⁷ЗУЕВА, Т.В., КИРДАН, Б.П. Русский фольклор. Москва: Флинта, 1998. ISBN: 5-89349-117-3

Letní obřady

1. Купалье

Letní cyklus obřadů začínal obřadem *Купалье*. Hlavními prvky tohoto červnového svátku bylo pálení ohňů na březích řek, skákání přes oheň, ruské sborové tance (*хороводы*), hledání květu kapradiny (květu štěstí), hostina, pletení a házení věnečků do řeky. Obřad končil většinou brzy ráno, kdy se všichni odebrali přivítat východ slunce a vykoupat se v řece nebo jezeře.¹²⁸

Lidé věřili, že sváteční noc má magické účinky - stromy a živočichové rozmlouvají, rostliny se naplňují životodárnou silou. Další pověra říkala, že kdo najde kouzelný květ kapradiny, ten může najít i poklad.¹²⁹

---

¹²⁸ Календарные обряды и праздники. Завтра сессия. [online] © 2006-2014 [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=338>

¹²⁹ Календарные праздники древних славян. Русь обетованная. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

2. *Жнива/Зажинки, дожинки (Dožínky)*

Těmto obřadům byl přikládán velký význam, jelikož na nich jakoby závisela úroda v příštím roce, což znamenalo i život rolníků. Za symbolický se považoval první a poslední snop, kolem kterých se konala celá řada obřadních činností. Pořádaly se divadelní představení s písněmi, hry, hostiny apod. Zvykem bylo vzít si poslední snop z dožinek domů a položit jej do rohu pod ikonu.¹³⁰

Пříklad дожинковой песни (*жнивная песня*):

*„Жали мы, жали,
Жали, пожинали,
Жнеи молодые,
Серпы золотые,
Нива долговая,
Постать широкая;
По месяцу жали,
Серпи поломали,
В краю не бывали,
Людей не видали.“¹³¹*

¹³⁰ Календарные обряды и праздники. Завтра сессия. [online] © 2006-2014 [cit. 2014-03-10]

Dostupné z: <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=338>

¹³¹ ЗУЕВА, Т.В., КИРДАН, Б.П. Русский фольклор. Москва: Флинта, 1998. ISBN: 5-89349-117-3

Podzimní obřady

1. Покров

Podzimní kalendářní obřady a svátky byly také velmi různorodé a symbolizovaly konec zemědělského roku. Hlavním obřadem byl *Покров*. Ten se slavil tehdy, když byla úroda sklizena a hospodář měl tedy čas na setkání s hosty, nebo uspořádání svatby pro své děti apod.¹³²

2. Дяды

Koncem října a začátkem listopadu existoval svátek *Дяды*, který se slavil v sobotu, a lidé při něm vzpomínali na mrtvé příbuzné.¹³³

¹³² Календарные обряды и праздники. Завтра сессия. [online] © 2006-2014 [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=338>

¹³³ Календарные обряды и праздники. Завтра сессия. [online] © 2006-2014 [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=338>

Zimní obřady

1. Коляды

Pro zimní svátek *Коляды* bylo specifické *колядование* a *щедрование*, což znamená, že se koledovalo dům od domu v maskách a zpívaly se písně. Těchto obřadů se účastnily velké skupiny lidí, počínaje dětmi a konče starými lidmi. Ti zpívali hospodářům tradiční písně, ve kterých jim přáli štěstí, blahobyt, zdraví, nové přírůstky u zvířat, také oslavovali dobrotivost, štedrost a velkodušnost hospodáře a hospodyně. Mladým hospodářům přáli najít jejich druhou polovičku. Koledníci byli pak obdarováni například sádlem, klobásou, pirohy, někdy i penězi. Po obchůzkách se uspořádala společná hostina, kde se opět tančilo a zpívalo.¹³⁴

2. Новый год (Nový rok)

Na Nový rok se lidé oblékli do nového svátečního oblečení, chodili na návštěvu ke svým známým a příbuzným, hostili se, přáli si hodně štěstí apod. Stejně jako v dnešní době se věřilo přísloví: „Jak na Nový rok, tak po celý rok.“¹³⁵

¹³⁴ Tamtéž

¹³⁵ Календарные праздники древних славян. Русь обетованная. [online] [cit. 2014-03-10]
Dostupné z: <http://www.i-patriot.ru/node/55>

3. Масленица (Masopust)

Padesát dní před Velikonocemi (konec února, začátek března) se slavil Masopust, který trval celý týden. Lidé pekli placky (*блины*), zapalovali sváteční ohně atd. Vše mělo označovat slunce, nabírající sílu. Poslední den vyráběli slaměnou pannu (*Масленица*), kterou nejprve velebili, poté ji roztrhali a poházeli po polích za účelem bohaté úrody.¹³⁶

Příloha č.2 - Rusko-český slovníček pojmů

<i>Обряд</i>	- obřad
<i>Традиция</i>	- tradice
<i>Ритуал</i>	- rituál
<i>Гадание</i>	- věštění
<i>Обрядовая поэзия</i>	- obřadní poezie
<i>Славян</i>	- Slovan
<i>Календарные обряды</i>	- kalendářní obřady
<i>Семейные обряды</i>	- rodinné obřady
<i>Рождение ребёнка</i>	- narození dítěte
<i>Пуповина</i>	- pupeční šňůra

---

¹³⁶ Тамtéž

<i>Бесплодие</i>	- neplodnost
<i>Беременность</i>	- těhotenství
<i>Кормить грудью</i>	- kojit
<i>Потусторонний мир</i>	- záhrobí, svět mrtvých
<i>Нечистые силы</i>	- nečisté/zlé síly
<i>Роды</i>	- porod
<i>Суеверие</i>	- pověra
<i>Молитва</i>	- modlitba
<i>Пол ребёнка</i>	- pohlaví dítěte
<i>Пигментное пятно</i>	- pigmentová skvrna
<i>Повитуха/Повивальная бабка</i>	- porodní bába
<i>Молодуха</i>	- vdaná žena, která ještě neměla děti
<i>Пеленать</i>	- přebalovat
<i>Заговор</i>	- zaříkadlo
<i>Заклинание</i>	- zaklínání
<i>Новорождённый</i>	- novorozenec
<i>Веретено</i>	- vřeteno
<i>Прялка</i>	- kolovrat
<i>Идентификация ребёнка</i>	- Obřad identifikace miminka
<i>Родинка/знамя</i>	- mateřské znaménko
<i>Обряд имянаречения</i>	- jmeniny
<i>Обряд откликания имен jeho rodičů</i>	- obřad „vzkříšení“ novorozence prostřednictvím jmen jeho rodičů

<i>Крестины</i>	- křtiny
<i>Кум, кума/крестные родители</i>	- kmotr, kmotra
<i>Освящённый</i>	- posvěcený
<i>Крест</i>	- kříž
<i>Примета</i>	- znamení
<i>Бабина каша/коливо</i>	- bábina kaše – tradiční jídlo na křtinách
<i>Пир</i>	- hostina
<i>Очистительный обряд</i>	- obřad očištění
<i>Внебрачный ребёнок/незаконнорождённый ребёнок</i>	– nemanželské dítě
<i>Сглазить</i>	- uhranout
<i>Смерть</i>	- smrt
<i>Покойник</i>	- nebožtík
<i>Мертвец</i>	- zesnulý
<i>Грех</i>	- hřích
<i>Устное народное творчество</i>	- ústní lidová slovesnost
<i>Больной человек</i>	- nemocný člověk
<i>Обряжение покойника</i>	- oblékání nebožtíka
<i>Гроб</i>	- rakev
<i>Могила</i>	- hrob
<i>Псалтырь</i>	- žaltář
<i>Причитать</i>	- hořekovat, naříkat, plakat po zesnulém
<i>Передача</i>	- balíček/dárek, vložený do rakve
<i>Священник</i>	- kněz, duchovní

<i>Венок</i>	- věnec
<i>Поминки</i>	- svátky zesnulých
<i>Ангел Господень</i>	- anděl Hospodin
<i>Девятины</i>	- hostina devátý den po pohřbu
<i>Сороковины/сорочины</i>	- hostina čtyřicátý den po pohřbu
<i>Кладбище</i>	- hřbitov

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Veronika Tuzová

Název katedry: Katedra slavistiky

Název fakulty: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název bakalářské práce: Narození a smrt v ruské lidové kultuře

Název bakalářské práce v angličtině: Birth and death in Russian folk culture

Vedoucí práce: prof. Alla Arkhanhelská, DrSc.

Počet znaků: 87 470

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 62

Klíčová slova: narození, porod, smrt, pohřeb, obřad, tradice, svátky

Charakteristika bakalářské práce:

Bakalářská práce pojednává o obřadech smrti a narození v ruské lidové kultuře. Je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se věnuje obřadům z obecného hlediska, obřadovou poezii, zkoumání folklóru v ruské etnografii, dělení obřadů v ruské kultuře a specifika obřadů narození a smrti. V praktické části se zaměřuje detailněji na obřady narození a obřady spojené s úmrtím, přičemž informace spadají do období po přijetí křesťanství na Rusi, až do přelomu 19. a 20. století. Podkapitoly jsou zaměřeny na tradice a zvyky, které jsou s těmito obřady spojené. Popisují funkce a úkony, které byly určitými lidmi vykonávány a také ukazují slovní zásobu a frazeologismy, které se váží k danému tématu.

ANNOTATION

Name and surname: Veronika Tuzová

Name of department: Department of Slavonic studies

Faculty: Philosophical Faculty of Palacký University Olomouc

Name of work: Birth and death in Russian folk culture

Work leader: prof. Alla Arkhanhelská, DrSc.

Number of symbols: 87 470

Number of annexes: 2

Number of titles of used literature: 62

Key words: birth, delivery, death, funeral, ceremony, tradition, holiday

Characteristics of work:

This bachelor thesis treats the topic of ceremonies of birth and death in Russian folk culture. The thesis is divided into two parts: theoretical and practical one. The theoretical part focuses on ceremonies in general point, poetry of ceremonies, studies of folklore in Russian ethnography, division of ceremonies in Russian culture and specific elements of ceremonies of birth and death. The practical part of thesis describes ceremonies of birth and death in detail. The thesis concentrates on the period after the arrival of Christian religion to Russia till to 19th and 20th centuries. The chapters are focused on traditions and customs connected to these ceremonies. They describe function which specific people have given to these traditions. The chapters also mention the vocabulary and the phraseological set of expressions that are connected to the given topic.